

סימן ז

הצטרפות לחבורת קרבן פסח לאחר שחיטתו

יסודות דין מינוי בקרבן פסח

נאמר בתורה (שמות יב, ד): 'ואם ימעט הבית מהיות משה ולקח הוא ושכנו הקרב אל ביתו במכסת נפשת איש לפי אכלו תִּלְסֹף על השה'. חכמים למדו מפסוק זה שיש להימנות על הפסח קודם לשחיטתו. הצורך בהימנות על הפסח קודם לשחיטתו מוזכר בשתי משניות; האחת בפסחים (סא, א): 'שחטו שלא לאוכליו, ושלא למנויו, לערלים ולטמאים – פסולי, והשנייה בזבחים (נו, ב): 'הפסח אינו נאכל אלא בלילה, ואינו נאכל אלא עד חצות, ואינו נאכל אלא למנויו'. בגמרא התבאר המקור לדין זה, ולהיותו מעכב את כשרות הקרבן אף בדיעבד (פסחים שם; והרישא מובאת גם בפסחים עח, ב ובזבחים כג, א):

מנהגי מילי?

דתנו רבנן: 'במכסת', מלמד שאין הפסח נשחט אלא למנויו. יכול שחטו שלא למנויו יהא כעובר על המצוה וכשר, תלמוד לומר 'במכסת [...] תכסו', הכתוב שנה עליו לעכב.

רבי אומר: לשון סורסי הוא; כאדם שאומר לחבירו: כוס לי טלה זה.

נראה שת"ק ורבי נחלקו בפירושה של המילה 'תכסו', וכפי שמשתקף ביתר בהירות מדברי התרגומים הקדומים על הפסוק: אונקלוס מתרגם 'תתמנון על אמרא' – תתמנו על השה (מלשון מכסה-מניין), המתאים לדברי ת"ק, ואילו התרגום המיוחס ליונתן מתרגם 'תכסון ית אמרא' – תשחטו על השה, המתאים לדברי רבי. ויעוין עוד בזה לעיל (עמ' קעז-קעח).

בנוגע לעיתוי ההימנות, נאמר בגמרא (פסחים פט, א): 'נמנין ומושכין את ידיהן ממנו עד שישחט. רבי שמעון אומר: עד שיזרק את הדם'. לאור זאת כתב הרמב"ם (ה' קרבן פסח ב, א): 'אין שוחטין את הפסח אלא למנויו, שנאמר:

פסח לה' | סימן ז
הצטרפות לחבורת קרבן פסח לאחר שחיטתו

'תכסו על השה'; מלמד שהן מתמנין עליו כשהוא חי'; וכן (שם, ה): 'שחטו שלא למנוייו [...] פסול'; וכן (שם, יד): 'ונמנין עליו ומושכין את ידיהן ממנו עד שישחט. כיון שנשחט, אינו יכול למשוך את ידו, שהרי נשחט עליו'.¹

1. במקום אחר בגמרא (שם צט, א) אמר ר' יהודה שבמקרה של החלפת בני החבורה, צריך שישאר אחד מבני החבורה הראשונה. המקדש דוד (קדשים, קונטרס אחרון ה, א ד"ה והנה בשקלים) הקשה על כך מהאמור במשנה (שקלים ז, ד): 'בהמה שנמצאת מירושלם ועד מגדל עדר, וכמידתה לכל רוח – זכרים עולות, נקבות זבחי שלמים. רבי יהודה אומר: הראוי לפסחים פסחים, קודם לרגל שלשים יום'. והקשה המקדש דוד: 'נהי דיכול למוכרן, דזכות הוא לו, אך איך יכול להקריבן לפסחו, הא ר' יהודה סבירא ליה דבעינן דוקא אחד מחבורה הראשונה קיים, והכא אינו יכול להקריבו בשביל הבעלים הראשונים, דהא אינו יודע מי הם'. ונשאר בצע"ג.

ולכאורה היה אפשר לומר שר' יהודה הצריך רק לכתחילה שישאר אחד מבני החבורה הראשונה, ולא אמר זאת כדין שמעכב ופוסל את הקרבן מלעלות למנויים החדשים. ויעוין בשער הקרבן (פ"ה הערה 33 ד"ה לר' יהודה) שכתב: 'יש לעיין האם לר' יהודה נפסל כשנמשכו כל הבעלים הראשונים ונשארו רק מנויים חדשים, ודן בזה עוד ולא פסיקא ליה מילתא.

ואמנם התוס' (עג, ב ד"ה פסולו; פט, א ד"ה ונטרחו) נקטו שקרבן שנוותר בלי בעלים נפסל, אך ניתן להסביר בכמה אופנים מדוע בנידון המשנה הקרבן לא נפסל: (א) ההנחה היא שהבעלים הראשונים עודם מנויים על הבהמה שאבדה להם, וכדמשמע מדברי המקדש דוד עצמו שהבעיה היא ש'אינו יודע מי הם', ולא שהם נמשכו. אמנם יש בזה דוחק, דאם אינו יודע מי הם, היאך יודע שהם עדיין מנויים על הבהמה שאבדה מהם. ואולי יש מקום לומר שכל שלא היו ייאוש ושינוי רשות, עדיין קיימת זיקה בין הבעלים הראשונים ובין הבהמה. וצ"ע. (ב) בתוס' הר"ש (פסחים פט, א ד"ה ונטרחו) כתב בהקשר דומה: 'ואם תאמר, האי מותר הפסח, איך יכשר עוד לפסח הואיל ונשאר שעה אחת בלא בעלים [...] ויש לומר דלא הקפידו אלא היכא שמתמעטין ומניחין אותו כמו שהוא, והיו יכולין להמנות עליו. אבל הכא, דאין יכולין להמנות עליו, כגון שאבד בלא פשיעה ונמנו על אחר – לא'. ודבריו מועילים גם לנידונו. ובביאור סברתו יעוין בשער הקרבן (פ"ה הערה 35 ד"ה ויש לפרש) שכתב שהוא מטעם דיחוי, ויעוין עוד שם (הערה 43).

ויעוין עוד בקרבן פסח כהלכתו (הערה כג ד"ה וכתבו) שדן בדומה לזה על פי מקורות אחרים, מבלי להזכיר את דברי הר"ש. (ג) עוד כתב הר"ש (שם): 'איכא לאוקמה כגון שאבד קודם חצות ונמצא קודם חצות, דאי אחר חצות נפסל לגמרי'. ויעוין בשער הקרבן (שם הערות 35-36) שהגיה בלשון הר"ש והאריך לדון באפשרות זו, שקודם חצות לא חלה דחייה. ונראה שבסתמא דמילתא המשנה בשקלים מדברת על קרבן שאבד קודם חצות י"ד בניסן. דבזמן חצות י"ד בניסן, כל ישראל כבר נמצאים בירושלים ולא במגדל עדר. כעין זה כתב לי מדנפשיה הרב הלל בן שלמה

ריא

פסח לה' | סימן ז
הצטרפות לחבורת קרבן פסח לאחר שחיטתו

שליטי"א: ייתכן להשיב, שקרבן שנמצא קודם זמן הפסח, שמעולם לא היה ראוי לפסח, אינו נפסל בהעדר מנוייו, שהרי השייכות של המנויים לקרבן זה תהיה מעשית רק בהגיע זמן השחיטה.

אף הגר"ח קניבסקי התקשה מדנפשיה בקושיית המקדש דוד, במכתב לחותנו הגר"ש אלישיב (קובץ תשובות הגר"ש"א ד, רכב), והגר"ש"א השיב (כתוב שם שהתשובה נמסרה בעל פה; וכנראה היא נכתבה על ידי אחד השומעים): 'ודאי האי בהמה שמצאו לפני פסח, יש לה בעלים, כי הרי יש עשרות מנויים על כל קרבן פסח, וכשנאבד הקרבן לא ימלט שנשאר לכל הפחות אחד שלא נודע לו שנאבד, ורק כשבא לקחת הכזית בערב פסח, נודע לו שאין לו קרבן, ואם כן בשעת השחיטה עדיין היו לה בעלים'. אך לכאורה נראה שהסבר זה אינו מרווח. ובסתמא דמילתא, אותו אחד שלא נודע לו אמור לפגוש את בני החבורה מבעוד מועד, ומלבד זאת מוטל עליהם חיוב להודיע לו על האבדה. ועוד כתב הגר"ש"א (שם, רכא) לפרש שהקרבן אינו קרב לפסח ממש אלא נידון כמותר הפסח, ונדחק לפרש כן אף בדעת הרמב"ם שכתב (פיהמ"ש שקלים שם): 'מותר להקריבו פסח, כי ברור שנאבד לאחד מעולי רגלים שהיה מעלה אותו לפסחו' (כך בדפוס וילנה שצוטט בדברי הגר"ש"א; בתרגום הרב קאפח: 'מותר להקריבו פסח, לפי שהדעת נוטה שלעולי רגלים נאבד, לאדם שהעלהו להקריבו פסח'), וכתב הגר"ש"א שכוונת הרמב"ם לומר ש'אליבא דר' יהודה מקריבו בהנחה ודאית שהוא קרבן פסח, אבל לא לשם קרבן פסח הוא מקריבו למען לצאת בו ידי חובתו, אלא לשם שלמים, ונאכל ליום ולילה'. ומלבד מה שאין זו משמעות לשון הרמב"ם, יש להוסיף שההנחה שמותר הפסח נאכל ליום ולילה ולא לשני ימים ולילה אינה מוסכמת, ולפי הצ"ח (פסחים ע, ב ד"ה אבל אני אומר) והמנחת חינוך (קומץ המנחה לסי' קמא) והמרחשת (א, ז, ד) והאבן האזל (הל' קרבן פסח ד, ח), מותר הפסח נאכל לשני ימים ולילה, כשלמים ולא כפסח. ולפי זה, הדרינן לכך שלא ברור מה המשמעות של אכילה בתורת פסח ולא בתורת שלמים. ויש להעיר שכבר קדם לגר"ש"א בהבנה זו הר"ש סירליאו (על הירושלמי שקלים ז, ג ד"ה פסח: 'פסח – מותר פסח, ונאכל ליום ולילה'), והמלאכת שלמה (שקלים ז, ד) כתב על כך: 'וצ"ע מנין לו לפרש כן'.

יעוין עוד באמרי כהן (לר' מאיר הכהן מוורשה; פרשת בא אות טז) שתירץ שסתם אדם מפריש פסחו על דעת שאם יאבד יוכל המוצאו להימנות עליו, עד כדי כך שהמוצא ייחשב כאחד מבני החבורה הראשונה. ולכאורה זה דחוק מאוד, דלא מצאנו כל רמז לכך בגמרא, וגם אובדן בהמת הפסח הוא מילתא דלא שכיחא, ועוד יותר לא שכיח שהבהמה גם תימצא על ידי אנשים שיהיו מעוניינים להקריבה לפסחם. ויש להאריך עוד בעניינים אלו, ואכמ"ל.

א. 'כל דצריך ייתי ויפסח' – גם כשלא נמנה קודם השחיטה?

גרסאות הראשונים ב'כל דצריך ייתי ויפסח' והקושי המתעורר מאמירת נוסח זה

והנה, בנוסח ההגדה של פסח מופיעה הפתיחה 'הא לחמא עניא', ובין היתר נאמר בפתיחה זו: 'כל דכפין ייתי ויאכל כל דצריך ייתי ויפסח'.² משפט זה מופיע בשינויים קלים ברוב ככל עדי הנוסח הקדומים של ההגדה: רוב רובן של ההגדות הקדומות (הגדה שלמה עמ' ה-ו שורות 50-53; הגדת חז"ל עמ' 205),³ רב עמרם גאון (בסידורו, סדר פסח),⁴ רב מתתיה גאון (מובא בריצ"ג הל' פסחים עמ' שכה; וכן באשכול מהד' אלבק הל' פסח דף קנט, א; בתלמיד הרשב"א

אחר הדברים האלה, כתב לי הרב הלל בן שלמה שליט"א: 'ייתכן להשיב, שקרבן שנמצא קודם זמן הפסח, שמעולם לא היה ראוי לפסח, אינו נפסל בהעדר מנוייו, שהרי השייכות של המנויים לקרבן זה תהיה מעשית רק בהגיע זמן השחיטה'.

2. בביאור החילוק בין אכילה שנאמרה עליה לשון כל דכפין לפסיחה שנאמרה עליה לשון כל דצריך, כתב בחידושי הגרי"ז (סי' נו; וכע"ז בהגדה של פסח מבית לוי עמ' קיב-קיג): 'דבמצה הדין דאסור לאכול מקודם המנחה במעט כדי שיכנס לאכילת מצה בתאווה (רמב"ם הל' חמץ ומצה ו, יב), ולכן אמר 'כל דכפין ייתי ויכול' דהיינו שהוא רעב, אבל מפסח הדין דנאכל על השובע, ובאחרונה אוכל מבשר הפסח (שם ח, ט), ולכן אמר 'כל דצריך ייתי ויפסח', דבפסח הצריך יאכלנו אבל לא כשהוא רעב כמו באכילת מצה'.

3. ויעוין גם בספר הגדה של פסח ותולדותיה, עמ' 7-9.

4. 'כל דצריך ייתי ויפסח'.

5. 'אמר מר רב מתתיה הא דאמרי מאן דצריך ייתי ויכול מאן דצריך ייתי ויפסח כך היה מנהג אבותינו שהיו מגביהין את השולחן ולא היו סוגרין דלתותיהן והיו שכיניהם ישראל ולקבל שכר היו עושין. ועכשיו שנעשו שכינינו גוים, עניי ישראל אנו מפרנסין לכתחלה, כדי שלא יחזרו על הפתחים, ואחר כך מגביהין אנו את השולחן ואומרים מנהג הראשון'.

6. 'ואמר רב מתתיה ז"ל: הא דאמרינן כל דצריך ייתי ויכול, ייתי ויפסח, כך היה מנהג אבותינו שהיו מגביהין את השולחן ולא היו סוגרין דלתותיהן והיו אומרים כך והיו כל שכיניהם ישראל, ולקבל שכר היו עושין, ועכשיו שנתערבו בישראל גוים, עניי ישראל אנו מפרנסין בתחילה, כדי שלא יחזרו על הפתחים, ואחר כך אנו מגביהין את השולחן ואומרים כמנהג הראשון'.

פסח לה' | סימן ז
הצטרפות לחבורת קרבן פסח לאחר שחיטתו

פסחים קטו, א ד"ה מה; ובפירוש ההגדה מכ"י שהדפיס הרב שטרן יחד עם פירוש הראב"ן, בני ברק תשמ"ה, עמ' כד⁸, הרמב"ם (נוסח ההגדה שבסוף ה'ל' חמץ ומצה, א⁹), המנהיג (ה'ל' פסח עמ' תפה-תפו¹⁰) בשם ר"ת, מחזור ויטרי (ה'ל'

7. 'מה נשתנה הלילה הזה וכו' – מה שאנו אומרים כאן 'כל מאן דצריך ייתי וייעול וייתי ויפסח', נמצא בתשובת הגאונים ז"ל משם רב מתתיה ז"ל שמנהג הראשונים היה בכך, ולא היו סוגרין דלתותיהן, וכל שכנייהם ישראל, והיו אומרים כן כדי לקבל שכר, אבל עכשיו יש שכנים גוים ולכן אנו מפרנסין תחלה עניי ישראל כדי שלא יחזרו על הפתחים, ואחר כך אנו אומרים כמנהג הראשונים'.

8. אך באבודרהם (סדר ההגדה ופירושה ד"ה הא) הובאו דברי רב מתתיה בנוסח מקוצר שאינו כולל את 'כל דצריך ייתי ויפסח', וכך נאמר שם: 'כתב רב מתתיה: מה שנהגו לומר כל דכפין ייתי ויכול, כך היה מנהג אבות, שהיו מגביהין שולחנותיהם ולא היו סוגרין דלתותיהם. והיו אומרים ככה כדי שיבאו ישראל העניים שביניהם לאכול. ולקבל שכר היו עושין זה. ועכשיו שנעשו שכני עכו"ם יותר משכני ישראל, מפרנסין אותם בתחלה כדי שלא יחזרו על הפתחים, ואחר כך מגביהין את השולחן ואו' כמנהג ראשונים. ע"כ'.

9. 'כל דצריך לפסח ייתי ויפסח'.

10. 'רבינו יעקב היה מוחק מפסוק הראשון כל דצריך ייתי ויפסח, דהאידינא לא אכלינן פסחא. ובזמן הבית היה כמו הלכות הפסח, לומר: כל מי שצריך להמנות יבוא וימנה עמנו'. כעין זה מובא בספר אורחות רבינו הקהילות יעקב (מהד' תשע"ד; ב, עמ' עד אות לד): 'בהרבה סדרים שואל מו"ר (שליט"א) [זצוק"ל] מה הביאור ייתי ויפסח, הלא אין לנו קרבן פסח. ונשאר בקושיא'. ובנו הגר"ח (טעמא דקרא, פסח, מופיע בין פרשת צו לפרשת שמיני, עמ' קכב במהד' תשע"ג; וכן בספר דברי ש"ח עמ' י) תירץ שהכוונה לכלל צורכי סעודת החג, וכפי שכתבו כמה ראשונים, וכדלקמן. והוסיף שההזמנה היא דווקא 'השתא הכאי ולא 'לשתא הבאה בארעא דישראל', שאז ייעשה קרבן פסח ואי אפשר יהיה להזמין את מי שלא נמנה מראש; אלא שאז העניים כבר לא יהיו 'השתא עבדי' אלא יהיו 'לשתא הבאה בני חורין' ולא יזדקקו להזמנה. וכבר קדמו בכעין זה בבני יששכר (מאמרי חודש ניסן, מאמר ה אות יא). וכעין זה כתב מדנפשיה בקרבן פסח כהלכתו (הערה קיד), ויעו"ש שהאריך בזה קצת. ועכ"פ, נראה שדברי דרוש הם, ואין ההגדה יוצאת מידי פשוטה.

פסח לה' | סימן ז
הצטרפות לחבורת קרבן פסח לאחר שחיטתו

פסח סי' צה, במהד' אוצר הפוסקים ח"ב עמ' תכג; ¹¹ שם סי' צז¹², פירוש ההגדה המיוחס לרשב"ם (הגדה של פסח תורת חיים עמ' טו¹³), הראב"ן (פסחים סי' תטו עמ' תפ¹⁴); סדר ההגדה עמ' כד במהד' הרב שטרן ועמ' יז-יח בהגדת תורת חיים¹⁵), הרוקח (דרשה לפסח עמ' 1698¹⁶; אך במעשה רוקח, סדר ליל פסח, במהד'

-
11. 'כל דצריך – הראוי לעשות פסח, שאינו טמא. ייתי ויפסח – שלא יהא בכרת, דכתיב (במדבר ט, ג): 'והאיש אשר הוא טהור ובדרך לא היה וחדל לעשות הפסח ונכרתה'. או שאינו צריך לעשותו, שאינו טהור, לא יבא ויפסח, דכתיב (שם, י-יא): 'איש [איש] כי יהיה טמא לנפש וגו' בחדש השני'.
12. כל דצריך ייתי ויפסח'. ושם נוספה הערה: 'בגליון הכתב יד: פרי"ת דל"ג ליה, דהאידינא לא אכלו פסחא'. במהד' אוצר הפוסקים יש קטע שנראה דומה לזה (ח"ב עמ' תנו), אך לא מובאת בו הערה כלשהי בעניין גרסתו של ר"ת.
13. 'הא לחמא עניא די אכלו אבהתנא בארעא דמצרים – זו הודעה לתינוקות למה אנו מחלקין המצה לשנים כדרכו של עני, דלחם עני אכלו אבותינו במצרים דרך חפזון, ומחלקין הפת לשנים לחבריהם כאדם שאוכל במרוצה ובחפזון, וכל אחד ואחד אומר לחבירו: כל דכפין ייתי ויכול, כלומר, מי שלא התקין, הרי אצלי מתוקן, ואל יתמהמה על זה. וכן: כל מאן דצריך ייתי ויפסח'. וכתב המהדיר (הערה 8): 'לא נתבאר בדבריו מה נוסף ביכל מאן דצריך ייתי ויפסח' על 'כל דכפין ייתי ויכול'. אך בארחות חיים באו המלים 'ואל יתמהמה על זה' אחרי 'כל מאן דצריך ייתי ויפסח' ונראה לפי זה שהוא מפרש ויפסח – ויזדרז. וראה רש"י (שמות יב, יא): 'ואכלתם אותו בחפזון פסח הוא לה', הקרבן קרוי פסח על שם הדילוג והפסיחה, ואתם עשו כל עבודותיו לשם שמים דרך דילוג וקפיצה, כלומר, לפיכך תאכלו אותו בחפזון משום ששמו מורה על חפזון'.
14. 'לא תיקנו לומר ייתי ויפסח עד שחזרו מגלות בבל ועשו פסח, לפיכך אינו ראוי לאומרו גם עתה, אלא יאמר כל דכפין ייתי ויכול וכל דצריך השתא הכא וכו'. ויש לומר שגם בבבל היו אומרים ייתי ויפסח, והכי פירושה כל דכפין למצה שלא אכל עדיין ממנה ייתי ויסב ויכול מצה בהסיבה שכן מצותה בברכת שאברך עליה על אכילת מצה, וכל דצריך לאכול אפיקומן שהוא זכר לפסח ייתי ויפסח, כלומר, עושה למצות אפיקומן כדין הפסח שהיה נאכל באחרונה, ולבני ביתו הסמוכין עליו אומר כן ולא לכל אדם שהרי ביתו סגור ומוסגר ושארית ישראל לא ידברו כזב'.
15. 'כל דכפין ואין לו מצה יבא ויאכל, וכל דצריך יבא ויעשה דין פסח עמנו, לאכול ירקות ומרור ואפיקומן שהוא זכר לפסח. דהאי ויפסח' לאו בפסח ממש קאמר, ד[ב]בבל לא היה פסח'.
16. 'כל הצריך יצא ויעשה דין פסחתו'.

פסח לה' | סימן ז
הצטרפות לחבורת קרבן פסח לאחר שחיטתו

זכרון אהרן עמי' יב אות נא, כתב שאין לומר את הנוסח שלא בזמן הבית¹⁷),
הראב"ה (פסחים, תקכה¹⁸), ר' יהודה בר יקר (הגדת תורת חיים עמי' יח-יט¹⁹),
ר' נתן ב"ר יוסף מקלרמון (הגדה של פסח; נדפסה בקובץ מוריה שנה כב גיליון
ה-ז [רנז-רנט], ניסן תשנ"ט, עמי' ט²⁰), פרשן הגדה צרפתי קדום (נדפס בקובץ
צפונות טו, תשנ"ב, עמי' ה²¹), פרשן הגדה נוסף שזהותו ומקומו אינם ידועים
(נדפס בקובץ זכור לאברהם (חולון) תשס"ב-תשס"ג, עמי' כז אות כד²²), פירוש
קדמון נוסף שמחברו אינו ידוע (פירוש קדמון בהגדת תורת חיים עמי' יט-כ²³),

17. 'ולא תקנו לומר ייתי ויפסח אלא משחזרו מגלות בבל ועשו פסח, לפיכך אין ראוי לומר עתה
ייתי ויפסח, אלא מאן דצריך ייתי ויכול השתא הכא וכו'.
18. 'ומה שאומר ייתי ויפסח, משום שני התבשילין.
19. 'וכל מאן דצריך – שהוא עני ואין לו מצה ואין לו ליקח משל גבאי בשביל מצה לתיאבון. אבל
ייתי ויפסח. מכל מקום יבוא בעל כרחו ויאכל משלנו או משל אחרים כדי לאכול מצה באחרונה,
שהיא כנגד הפסח שהיה נאכל על השובע [...] אבל ויפסח אינו מדבר על פסח ממש, שהרי אחר
חורבן מיירינן כדחזינן בברכת גאל ישראל שאומר 'והגיענו הלילה הזה לאכול בו מצה ומרורי'
ואינו אומר 'לאכול פסח' [...] וזהו שאומר 'השתא הכא' וכו', דלאחר החורבן נעשה סדר זה.
מדברי הר"י בר יקר משמע שפיסק את המשפטים כך: 'כל דכפין ייתי ויכול, כל דצריך. ייתי
ויפסח', באופן שהמשפט הראשון מסתיים במילה 'דצריך' ולא במילה 'ויכול' כפי שמקובל
לפסק. ולכאורה הפיסוק המקובל מוכרח, שאם לא כן לא נאמר מיהו שייתי ויפסח, ובמקום
זאת נאמרו שני נושאים במשפט הראשון, גם כל דכפין וגם כל דצריך. וצ"ע.
20. 'יתי ויפסח – יבוא לאכול עמדי מן הפסח, שיהא נמנה עמו על הפסח'. המהדיר הציע לתקן
מיעמו' ליעמי', כמצוי בכתבי יד שהאותיות ו' וי' מתחלפות. ועכ"פ, המשמעות זהה.
21. 'כל דצריך – לומר שהכל ראויין להיות עניים אצל פסח, שלא יאמר: אני עשיר, אקיים הפסח
לבדי, שכן כתיב 'במכסת נפשות' לעשותו בחבורה. ויפסח – אף על פי שאין לנו עתה קרבן, אנו
אומרים ויפסח להזכיר הפסח'.
22. 'ולפי עניות דעתי אין אומר 'כל מאן דצריך יתי ויפסח' בזמן הזה, משום דליכא פסח, אלא 'כל
מאן דכפין יתי ויכול'. אלא מפני שכתוב בכל הסדרים, איני כדי לשבשם, אלא המבין יבין ותן
לחכם ויחכם עוד'.
23. 'וכל דצריך ייתי ויפסח – שהכל ראויים שיהו עניים אצל הפסח, שלא יאמר יחיד אלך ואקנה
פסח אחד ואוכלנו לבדי [...] שזה 'ייתי ויפסח' מדבר על אכילת פסח. ואף על גב דאין אכילת
פסח נוהגת בזמן הזה, יש לנו להזכיר אכילת פסחים, שרואין אנו עצמנו כאילו אנו נגאלין מיד
ליד ונעשה ונקיים מצות אכילת פסח'.

הריטב"א (ריש הגדה של פסח, עמ' יא במהד' חידושי הריטב"א ועמ' יז-יח בהגדת תורת חיים²⁴), שבלי הלקט (סי' ריח²⁵), תניא רבתי (סי' מח עמ' קעג²⁶),

24. 'כל דצריך ייתי ויפסח – שאם אין לו, ראוי ליטול מן הצדקה, ואפילו לר' עקיבא, כדי שיתקיים הלכות הפסח. ויש עוד בעניין, כי אנו אומרים כי כשהיינו במצרים היה לנו לחם צר ומים לחץ במדה במשקל ובמשורה, ועתה יש לנו אכול ושבע והותר לחם ויין ודרך חירות'. אזכור ר' עקיבא מתייחס למה שאמר (שבת קיב, א) עשה שבתך חול ואל תצטרך לבריות.

25. 'כל דצריך ייתי ויפסח. רבינו ישעיה ז"ל כתב דלא גרסינן ליה, שאין לנו פסח עתה, ואפילו אם היה לנו פסח עתה לא היינו מזמנין אותם, שאין הפסח נאכל אלא למנוייו כשהוא חי, כמו שדרשו חכמים: 'מהיות משה', מחיותיה דשה רשאיין לפחות ולהוסיף, אבל לאחר שנשחט לא, ועל כן לא גרסינן ליה. ואחי ר' בנימין נר"ו כתב דאין חשש לסלקו ליה, ואף על פי שאין עתה זמן פסח, לשון ההגדה מסודרת על יסוד הפסוקין, כדכתיב בתחילת הענין: 'ויקחו להם איש שה לבית אבות שה לבית, ואם ימעט הבית מהיות משה ולקח הוא ושכנו' וגו', שהיו מזמנין זה לזה לפסוח יחד. וכן משמעו: כל מי שאין לו פסח יבא וימנה על שלי ובודאי קודם שחיתת הפסח קאמרי ליה. וקבעוהו בהגדה לזכר בעלמא. ואל תתמה שהרי שנינו רבן גמליאל היה אומר כל שלא אמר שלשה דברים אלו בפסח לא יצא ידי חובתו פסח מצה ומרור כו' וכי יש לנו פסח עתה אלא לזכר בעלמא. וגדולה מזאת שהרי אנו עושין מעשה זה לזכר לפסח כהלל שהיה כורכן ואוכלין יחד על שם הכתוב על מצות ומרורים יאכלוהו ועוד אפיקומן שאנו אוכלין במקום פסח והרי אנו משימים בקערה שני מיני בשר אחד זכר לפסח ואחד זכר לחגיגה א"כ ראוי והגון לאומרו לידע לזכר מה אנו עושין כל זה. ועוד יש לומר שיש בבבא הזאת פסח מצה ומרור. מצה – הא לחמא עניא די. מרור – כל דכפין ייתי ויכול, כמה דתימא נפש רעבה כל מר מתוק. פסח – כל דצריך ייתי ויפסח [...] ויש מפרשים כל דצריך ייתי ויפסח שהכל ראוי שיהיו עניים אצל הפסח שלא יאמר יחיד: הואיל ואני עשיר, אלך ואקנה פסח לעצמי ואכלנו לבדי, שנאמר: 'משכו וקחו לכם צאן למשפחותיכם וגו'.

26. 'כל דצריך ייתי ויפסח. רבינו ישעיה ז"ל כתב דלא גרסינן ליה, לפי שאין לנו פסח עתה. ומסתברא שטוב הוא לאומרו, ופתרון ויפסח נוכל לפרשו כמו יפסע, וכה פתרונו, לפי שתחילה זימן ואמר כל דכפין ייתי ויכול, (ו)חזר ואמר כל דצריך ייתי ויפסח, כלומר יעבור עלי לסעוד אצלי, לפיכך הגון לאומרו. וגם בשם החבר ר' בנימין בר' אברהם הרופא ז"ל מצאנו שאין לסלקו, לפי שההגדה מסודרת על סדר הפסוקים. ועוד, שחובה עלינו לעשות דבר שיהא זכר לפסח, שהרי אנו משימין בקערה שני מיני בשר, אחד זכר לפסח ואחד זכר לחגיגה, ועוד, שאנו כורכין מצה ומרור יחד זכר לפסח שכתוב בו 'על מצות ומרורים יאכלוהו', ועוד, שהרי אפיקומן אנו אוכלין אותו במקום פסח. לפיכך ראוי והגון לאומרו.

פסח לה' | סימן ז
הצטרפות לחבורת קרבן פסח לאחר שחיטתו

רבינו חיים פלטיאל (שמות יב, ד²⁷), ר' אברהם ב"ר יהודה חדידה (בפירושו להגדה, נדפס בקובץ אור ישראל (מאנסי) כז (תשס"ב) עמ' יא²⁸), האבודרהם (סדר ההגדה ופירושה ד"ה הא²⁹), האורחות חיים (א, פירוש ההגדה, לח³⁰); ובכלבו סי' נא ד"ה הא³¹), הרשב"ץ (מאמר חמץ, קכז³²) ור' יצחק בן שלמה אלאחדב (בפירושו להגדה, עמ' נ³³).

27. 'ואם עדיין נתמעטה החבורה שיביאו הפסח לידי נותר ולקח הוא ושכנו, יכול למנות עליו את מי שירצה, שלא תאמר כל אדם חייב במקחו של פסח קמ"ל דאין חיובו רק באכילה, זהו דאמי כל דכפין ייתי ויכול כל דצריך ייתי ויפסח. מתי הוא אומר זה אי לאחר [שחיטת] פסח והא אין נמנין ומושכין ידיהם רק עד שישחוט, אלא כל דכפין ייתי ויכול כל עני יימנה עמי על מצות של פסח כי היכי שהיו עושין בזמן הפסח שהיו אומרים כל דצריך ייתי ויפסח.'
28. 'ואומר שני דברים: כל דכפין יתי ויכול, וכל דצריך יתי ויפסח. הא' על האכילה והב' על ענין הפסח, או שהוא עכשיו במקום הפסח. ואמר בראשונה כל דכפין, ובשני אמר יתי ויפסח, מפני שהוא נאכל על השבע, ור"ל יתי ויפסח (ו)[ני]עשה פסח כראוי.'
29. 'כל דצריך ייתי ויפסח – פירוש, שאפשר שיש לאדם פת אורז ופת דוחן ואינו רעב, שהרי יש לו מה יאכל, ואין לו מצה של מצוה ולא צרכי הפסח, כגון חרוסת ומרור ויין לארבעה כוסות. לכך אומר כל דצריך ייתי ויפסח, כלומר יבא ויעשה סדר הפסח.'
30. 'וכל מאן דצריך ייתי ויפסח ולא יתמהמה על זה [...] וכל מאן דצריך – כלומר, מי שצריך כרפס וחרוסת ומרור ויין לדי' כוסות – יקח ממנו ויפסח, כלומר יקח צרכי הפסח, שכן ראוי לעשות למי שהיכולת בידו.'
31. 'הא לחמא עניא, פירוש זו הודעה לתינוקות, למה אנו מחלקין המצה לשתים כדרכו של עני, דלחם עוני אכלו אבותינו במצרים דרך חפזון, והיו אומרים זה אל זה: כל דכפין ייתי ויכול, כלומר כל מי שלא התקין יבא אצלי, שהרי אצלי מתוקן, וכל מאן דצריך ייתי ויפסח, ולא יתמהמה על זה.'
32. 'ואני תמה למה לא סלקו בזמן הזה 'כל מאן דצריך ייתי ויפסח', שהרי אין לנו פסח. ואפשר דמשום הכי לא סלקוהו, דאפשר לפרש ייתי ויחוג חג הפסח. ובמשנה (ולא) [ו]בגמרא לא נזכר הא לחמא עניא.'
33. 'וכל מאן דצריך ייתי ויפסח – אין פירושו כל מי שהוא צריך יבא ויאכל מן הפסח עמנו, כי אין הפסח נאכל אלא למנוייו, אלא פירושו כל מי שאין לו הצריך לחוג, יבוא ויחוג עמנו. כי יום י"ד נקרא פסח, דכתיב (ויקרא כג, ה): 'פסח לה'', בעבור כי בו נשחט הפסח, ויום ט"ו נקרא פסח דכתיב בו 'יום חמשה עשר וכו'', בעבור שבו נאכל הפסח. וכל שבעת הימים נקראים פסח, שנאמר: 'פסח שבעת ימים', בעבור שהפסח בתחלתם, וייתי ויפסח הוא מזה, רוצה לומר השבעת

פסח לה' | סימן ז
הצטרפות לחבורת קרבן פסח לאחר שחיטתו

לכאורה יש קושי בהבנת הזמנה זו, שכן אותו אדם שייתי ויפסח לא נמנה מראש על חבורת עושי הפסח, והרי כאמור, אפשר ההימנות מוגבלת לזמן שקודם השחיטה. וברור שהתחלת סעודת הפסח מאוחרת לשחיטה, ואם כן, כיצד ניתן להזמין אדם נוסף לאכילת הפסח בשלב זה? ארבעה ראשונים התייחסו בדבריהם לקושי זה, והתמודדו עמו בארבע דרכים שונות, שיובאו מיד. לאחריהן יובאו שלוש דרכים נוספות שכתבו האחרונים ביישוב הקושי.

א. ר' בנימין ברי' אברהם הרופא: בזמן הבית נאמרה ההזמנה לפני שחיטת הקרבן

ר' בנימין ברי' אברהם הרופא המובא בשבלי הלקט מתייחס לקושי, ומיישבו בהבנה שנוסח ההגדה בזמננו משלב זכר לזמן הבית, ובזמן הבית נאמרה ההזמנה מבעוד מועד, קודם לשחיטה.

ב. ר' יצחק אלאחדב: ההזמנה אינה מתייחסת לקרבן פסח אלא לכלל צרכי סעודת החג

ר' יצחק אלאחדב מתייחס לקושי, ומיישבו בהבנה שההזמנה אינה מתייחסת לקרבן פסח אלא לצרכי סעודת החג. ייתכן שראשונים נוספים הלכו בדרך זו, ולכן כתבו שהכוונה לצרכי פסח ולא לאכילת הקרבן עצמו, אף שהם לא הזכירו את בעיית המינוי המאוחר.

הסבר דומה או זהה לזה מובא ביתר הרחבה בדברי השל"ה (פסחים), מצה שמורה אות קנו):

וכתב הרמב"ם בנוסח ההגדה, כי בזמן בית המקדש, לא היו אומרים נוסח פיסקא זו של 'הא לחמאי כו', רק כשגלו. וזהו ענין 'כל דכפין ייתי ויכול', כלומר, לא בזמן בית המקדש שלא היו אוכלים אלא למנויים (זבחים נו, ב) בשביל קרבן פסח, אבל עתה מותר לבוא מי שירצה. ומה שאומרים 'כל דצריך ייתי ויפסח',

ימים'. שני הפסוקים המצוטטים באחרונה בדבריו אינם מוכרים לנו, ויעוין בהערות המהדיר שעמד בזה וכתב לבאר את כוונת ר' יצחק אלאחדב.

רצה לומר, אף אפיקומן שהוא במקום הפסח (רא"ש פסחים י, לד), אין צריך דוקא להיות מנויים לכתחלה קודם אפיה.

השל"ה מפרש שנוסח זה הוא גלותי, ולא תוקן אלא כשכבר לא אכלו קרבן פסח. יש להעיר שמה שכתב השל"ה שהדברים מבוארים ברמב"ם, לכאורה אינו מובן כל כך. אמת נכון הדבר, שהרמב"ם פותח את נוסח ההגדה שלו (בסוף ה'ל' חמץ ומצה) בלשון: 'נוסח ההגדה שנהגו בה ישראל בזמן הגלות כך הוא', אך לכאורה אין כוונתו לומר שכל מה שכלול בנוסח זה לא נאמר בזמן הבית. ולחיזוק דברי השל"ה יש להעיר שנוסח 'הא לחמא' הוא ארמי, והשימוש בלשון ארמית פחות מתאים לתקופת הבית ויותר מתאים לתקופת החורבן, שבה נעשתה הארמית שפה רווחת יותר בעם ישראל.³⁴ ויתירה מזו, נוסח 'הא לחמא' ממשיך ומייחל לכך שבשנה הבאה ייעשה הפסח בארץ ישראל, בהיותנו בני חורין, וחלק זה בוודאי תוקן אחר החורבן, ולכל הפחות לא תוקן לאומרו בארץ ישראל. ויגיד עליו רעו שגם החלק הראשון של הנוסח, שבו נזכר 'פסח', תוקן אחר החורבן. וכבר עמד בזה הר"י בר יקר הנ"ל שכתב: 'וזהו שאומר 'השתא הכא' וכו', דלאחר החורבן נעשה סדר זה'.³⁵

34. וכמה ראשונים אף נימקו את השימוש בארמית בכך שאין המזיקין מכירים בה (מחזור ויטרי, צה; תוס' חכמי אנגליה פסחים קטז, א ד"ה ולפיכך; שבלי הלקט, ריח), והרי בארץ ישראל אין שליטה למזיקים (יעוין במאמריו של הרב נתנאל אריה: בקובץ קול ברמה יז [תשנ"ז] עמ' 123, ובקובץ אסיף ה [תשע"ח] עמ' 210-211).

35. בשאלת עיתוי חיבור נוסח ההגדה בכלל ו'הא לחמא' בפרט, יעוין עוד בהגדה שלמה (עמ' 19-17). יצוין גם האמור בספר מועדים לשיחה (עמ' 169-170): 'בבבל של ימי התלמוד, או מעט לאחר מכן, נולד המנהג לומר בליל הסדר בארמית: 'זה לחם העוני [...] בני חורין'. במילים אחרות: כן, אנחנו שוב בגלות. אבל כבר היינו פעם בגלות וחזרנו ממנה. גם מהגלות הזאת נחזור. בשנה הקרובה'.

לפי כל זה, יש להעיר על מה שכתב בעלי תמר (ב"ב א, ד ד"ה לחיטי): 'ומכאן ברמ"א סימן תכ"ט ומנהג לקנות חיטים בפסח לחלקן לעניים לצורך הפסח, ובמדינתנו המנהג לחלק קמחא דפסחא, וכהיום המנהג ליתן כסף ונקרא בשם הקדום קמחא דפסחא. ונראה המקור לזה שכן בנוסח עתיק יומין מזמן הבית אומרים כל דצריך ייתי וייכול, כל דצריך ייתי ויפסח.

ג. הרי"ד: אין לגרוס 'ייתי ויפסח', לא בזמן החורבן וגם לא בזמן הבית

ישנו מקור יחידי המערער על אמירת משפט זה בהגדה, ואחת משתי הסיבות לערעורו היא בעיית המינוי המאוחר: כך נכתב בפירוש הרי"ד להגדה (הגדת תורת חיים עמ' יז-יט; וכן הובא בשם הרי"ד בשבולי הלקט שם): מאן דצריך ייתי ויפסח – נראה לי דלא גרסינן ליה, שאין לנו עתה פסח, ואפילו היה לנו עתה פסח לא היו מזמנין אותו, שאין הפסח נאכל אלא למנויו כשהוא חי, כדדרשו חכמים: מהיות משה – מחיותיה דשה רשאינן לפחות ולהוסיף, אבל לאחר שנשחט לא. ועל כן לא גרסינן ליה.

דעתו של הרי"ד שאין לגרוס תיבות אלו מנוגדת למקורות הרבים שהביאו את הנוסח ללא פקפוק: כל הראשונים שלפנינו, מלבד ר"ת והראב"ן והרוקח שפקפקו באמירת הנוסח בזמן החורבן, ואפילו הם לא הסכימו לגמרי לדברי הרי"ד, שכן לר"ת ולראב"ן הנוסח נאה ומתקבל עכ"פ בזמן הבית, ולרי"ד אפילו אז אין לאומרו.

ד. תניא רבתי ומטה משה: 'יפסח' אין משמעות יעשה פסח, אלא יפסע

דרך רביעית ביישוב הקושי היא לפרש ש'יפסחי' אין משמעו יעשה פסח, אלא כמשמעותה המקורית של המילה: ידלג. האורחים מוזמנים לפסוח, לפסוע,³⁶ לדלג אל הבית. כך כתב התניא רבתי:

הרי שהיה המנהג לדאוג על צרכי העניים לפסח'. אם קבלה היא שנוסח זה מזמן הבית, נקבל, אך אם לדין, לכאורה יש תשובה. וצ"ע.

36. על הקרבה והקשר בין פסיחה ופסיעה עמדו חז"ל במכילתא דר' ישמעאל (בא, מסכתא דפסחא פרשה ז ד"ה ופסחתי): 'ופסחתי עליכם. ר' יאשיה אומר אל תקרי ופסחתי אלא ופסעתי'. ויעוין עוד בזה בשבולי הלקט (סי' ריח), פירוש הרשב"ץ להגדה של פסח (ד"ה פסח שהיו), רשר"ה (שמות יב, יא) ואוצר לעזי רש"י (שמות יב, יא ד"ה פסח).

הפעלים לפסוח ולפסוע קרובים זה לזה, וחילופי גרוניות מסוג זה מצויים רבות בלשוננו: גבע-גב - רש"ר הירש בראשית ו, יז וכן ויקרא יג, מא; געל-גחל - רשר"ה שמות ו, ו; הגיע-הגיא; הסיע-הסיע - רש"י ישעיה לח, יב, איוב ד, כא ועירובין פו, א ד"ה הסיע, ר"ש טהרות ז, ח ד"ה והסיע, אנציקלופדיה תלמודית ערך הסח הדעת הערה 2 (וקרוב לזה נסע-נסח-נסה-נשא - רשר"ה בראשית כב, א); זבח-שבע - רשר"ה דברים יב, כא וכן טז, ב; זע-זח - רשר"ה שמות

פסח לה' | סימן ז
הצטרפות לחבורת קרבן פסח לאחר שחיטתו

ומסתברא שטוב הוא לאומרו, ופתרון ויפסח נוכל לפרשו כמו יפסע, וכה פתרונו, לפי שתחילה זימן ואמר כל דכפין ייתי וייכול, (ו)חזר ואמר כל דצריך ייתי ויפסח, כלומר יעבור עלי לסעוד אצלי, לפיכך הגון לאומרו.

ובאמת כמדומה שלא מצאנו בלשון חכמים שימוש בפועל לפסוח במובן של עשיית פסח. אך לכאורה קשה להבין את הקשר בין הזמנת אורחים ובין דילוג דייקא. וכי לדילוגו של האורח אנו צריכים? ונראה שבגלל זה הבינו שאר הראשונים בפשטות שהכוונה לעשיית פסח, ורק נפרדו דרכיהם בשאלה אם הכוונה לקרבן או לסעודת החג או לשניהם. מיהו באחרונים מצאנו חבר לפירוש התניא רבתי, שכן כתב המטה משה (עמוד העבודה, ליל הסדר סי' תרלא):

כח, כח; זרע-זרח – רשר"ה בראשית א, יא-יג ושמות יב, מח; חסם-עצם – רשר"ה דברים כה, ד; טבע-טבח; טעה-חטא-חטף-להט-עט-עטה-עלטה-הלעיט-בלע – רשר"ה בראשית יג, יג וכן טו, ט וכן כה, ל; יעל-יחל – רשר"ה שמות ב, כא; מוכרע-מוכרח; נבע-נבח; נגע-נגח – רשר"ה בראשית כ, ה ושמות כא, לה ובמדבר ה, יט; נחשל-עצל – רשר"ה דברים כה, יח; סחר-סערה – רשר"ה שמות ב, ג; עדר-חתת – רשר"ה בראשית מט, כז; עדר-חדר – רשר"ה בראשית מג, ל; עוז-חזון; עולם-חלום – רשר"ה בראשית יג, יד; עומר-חומר – מנחם ציון (מרימינוב) בשלח ד"ה והנה האבות ורשר"ה בראשית א, כב ושמות ח, י; עזק-עשק-חזק – רשר"ה בראשית א, ג וכן כ, ו ושמות כז, י; עזר-חזר-חסר (שלוש המילים מבטאות הגבלה וניגוד מסוים למגמה של מרוצה קדימה, ויעוין ברשר"ה בראשית יד, כ וכן כה, טז ושמות כז, ט. ואולי יש קשר לעזרא הסופר שהוביל את החזרה לארץ ישראל); עיבור-חיבור (יעוין בתשובות והנהגות ב, תרצ: 'ואינו ראוי כהאי גוונא לעיבור, לא מיקרי חיבור גמור'); עיקר-חקר; עלה-חלה – רשר"ה בראשית כב, ב ומח, א ושמות לב, יא; עמד-חמד – רשר"ה בראשית ג, ו; עמר-חמר – רשר"ה בראשית יב, יד; ענד-חנט – רשר"ה בראשית נ, ב; ערב-חרב – רשר"ה בראשית ז, יא; ערמה-חרם – רשר"ה בראשית ב, כה; ערר-חרר – רשר"ה בראשית יב, ב-ג; פקע-פקח – רשר"ה בראשית יא, ב; פרע-פרח – רשר"ה שמות לב, כה; פתע-פתח – רשר"ה בראשית ט, כז ובמדבר ו, ט; צנע-צנח – רשר"ה במדבר לב, כד; רצע-רצח – רשר"ה בראשית ל, כז ושמות כ, יג; קרע-קרח – רשר"ה בראשית מב, ד; שגע-שגח – רשר"ה בראשית ח, א וכן במדבר לג, נב ודברים ד, ט; שמע-שמח – רשר"ה דברים ד, א (ויעוין ברש"י תהילים קכב, א); שפע-משפחה – רשר"ה במדבר א, ב וכן כו, מב וכן לא, יא ודברים ח, י וכן יב, כא; שרוע-סרח – רשר"ה בראשית יז, טו. שמא יש להוסיף לאלו את שבעת המינים שנשתבחה בהם ארץ ישראל על שפעה (ויעוין ברשר"ה במדבר לא, יא). ויעוין עוד באיוב מ, כג וברשר"ה ויקרא ב, א.

פסח לה' | סימן ז
הצטרפות לחבורת קרבן פסח לאחר שחיטתו

כל דצריך ייתי ויפסח. נמצא כתוב בשם רבי ישעיה דלא גרסינן ליה לפי שאין לנו פסח עתה. ויש כותבין דיש לאומרו, ומפרשים כמו ויפסע, כלומר יעבור עלי ויסעוד אצלי.

יש להוסיף שלפי הצעת מהדיר פירוש ההגדה המיוחס לרשב"ם, שהובאה בהערת שוליים לעיל, אזי יש בית אב לפירוש זה של 'ויפסח' בדברי המיוחס לרשב"ם והאורחות חיים. ולדידו, כוונת הראשונים אינה לדילוג טכני בעלמא, אלא להזדרזות וחיפזון שבהם יש לקיים את אכילת הפסח.

ה. צפנת פענח: ההזמנה לאחר שחיטה מתייחסת לגידים הרכים

בקובץ כרם שלמה (באבוב; גיליון צה, אדר תשמ"ז, עמ' לג אות יד) נדפסה התייחסות ליייתי ויפסח' המיוחסת לר' יוסף רוזין, הרוגצ'ובר בעל צפנת פענח. וכך נכתב שם:

כל דצריך ייתי ויפסח. ולכאורה קשה, הלא פסח אינו נאכל אלא למנוייו, ובליל פסח אין יכולין עוד למנות על הפסח. ויש לומר הכוונה, דכתב הרמב"ם בהל' קרבן פסח (י, י) דאין נמנין על גידין הרכין, אבל מכל מקום נאכלים בגדר קדשים הנאכלים שלא למנוייו, ויוצאים בזה מצות עשה דאכילת פסח.³⁷

על הסבר זה הקשה בספר שלום יעקב (סופר; סי' י עמ' קפ), שדוחק לומר שהזמנת הנצרכים מתייחסת לאכילת גידים דווקא. ועוד קשה, שבפשטות יש תלות בין היכולת להימנות ובין יציאה ידי חובת אכילת פסח, ואם הגידים אינם ראויים להימנות עליהם, בפשטות הם אינם ראויים לצאת בהם ידי חובה. ואכן

37. ויעוין עוד בצפנת פענח (על הרמב"ם, השמטות להל' תרומות השמטה ד ד"ה וזה י"ל): [...] דהנה כ"כ בח"ב ובח"ג דיש בפסח ג' דברים: א', מה שיוצא דין פסח לענין עשייה ואכילה. ואחד, מאכילת פסח בלבד; ודין פסח יש עליו, רק שאינו יוצא בו. ואחד, גדר קדשים. והנה גידין הרכין לשיטת רבינו בפ"ט מהל' ק"פ, וכן בני מעיים, הוי רק גדר קדשים. ונפקא מינה דגם לר' אלעזר בן עזריה דס"ל דפסח אינו נאכל רק עד חצות, זה מותר לאכול כל הלילה. וכן יש לומר דיכולין לאוכלן נא. וכן לשיטת התוס' ישנים יומא דף נ' ע"ב גבי תמורת הפסח דאינו יוצא בו אך שם פסח יש עליו, וכ"כ בזה. עכ"פ יש מין בפסח שיכולים לאכול כל הלילה.

כך כתב בפשטות בשער הקרבן (יח, ז): 'גידיים הרכים שסופם להתקשות (אע"פ שנאכלים בשור הגדול בשליקה), אין יוצאים בהם ידי חובת אכילה'. וכמקור לדין זה ציין (הערה 13) לדברי הרמב"ם שציין אליהם הרוגצ'ובר. וכעין זה כתב בספר והשב את העבודה (ט, יח; וציין לרמב"ם בהערה עג). ואם אכן אין יוצאים ידי חובה, שוב קשה למצוא צידוק להזמנה בלשון 'יפסח', דאין כאן אלא אכילת בשר קדשים בעלמא, ולא קיום חובת הפסח. ואולי מה שכתב הרוגצ'ובר 'ויוצאים בזה מצות עשה' אינו מתייחס אלא להרחבה, ולא לעיקר חובת הפסח, אף שפשטות לשונו אינה כן. וצ"ע. ויעוין עוד בקונטרס ההנהגה באכילת קרבן פסח (הערה 115), שהביא חברים לשיטת הרוגצ'ובר.

ו. הגדה שלמה: יש אפשרות להמנות לפני השחיטה את מי שיזדקק אף מבלי לדעת מי יזדקק ואפילו האם יזדקק, וכך מי שיבוא לאחר השחיטה ייחשב כמנוי על הקרבן

בהגדה שלמה (פ"ט עמ' 109-112) הלך בדרך שישית ביישוב הקושי: מדבריו נראה שאכן בעלמא אין נמנים אלא עד לשחיטה, אך לב בית דין מתנה שעניים יוכלו להימנות גם לאחר מכן. זה תורף הנראה מדבריו, ועתה יתבאר על מה אדניו הטבעו.

ההגדה שלמה פתח בהבאת האמור בתוספתא (פסחים ז, טז): 'בני חבורה שהומנא אחד עמהן אפילו מן הצדקה, הרי זה חולק עמהן בעורות', הרי שיש מציאות של מינוי על פסח שנעשה בתורת צדקה. עוד הביא את האמור בגמרא (פסחים ע, ב) וברש"י (ד"ה במרובה וד"ה מנא) שההנחה הסתמית היא שאדם אינו יכול לדעת שפסחו יבוא בחבורה מועטת, וכהסבר רש"י: 'הרי כל שעה באין ונמנין עליו אנשים מעלמא וקונים להן בו חלק מן הבעלים עד שעת שחיטה, הלכך לא קים ליה שתהא חבורה מועטת'. והקשה ההגדה שלמה, 'הלא בידו לקנות קרבן עבירו ועבור בני ביתו ויותר אינו רוצה למנות', ותירץ זאת על פי מה שכתב המאירי (שם, א ד"ה הקופיץ) 'שאפילו ידע שהטלאים מרובים באותה שנה מ"מ אינו יודע רבוי האכלוסין וכל שעה ושעה יכולים לבא וליתן כדי חשבון לבעלים לימנות על פסח שלו עד שעת שחיטה', ומזה הסיק ההגדה שלמה שהמנויים על קרבן אינם רשאים להתנגד להצטרפות אנשים נוספים, וכך כתב: 'מדבריו מוכח שהבעלים מוכרחים היו למנות אנשים על הקרבן, כדי שהכל

פסח לה' | סימן ז
הצטרפות לחבורת קרבן פסח לאחר שחיטתו

יקיימו מצות אכילת קרבן פסח. ונראה שזה היה תקנת בית דין, והוי בכלל הפקר בית דין הפקר, ועל מנת זה קנו כל אחד או כל החבורה'.

ההגדה שלמה הביא זכר לדבר משני דינים אחרים שקיימים בקרבן פסח, שבאחד מהם נאמר שעל מנת כן הקדישו ישראל את פסחיהם – בהא דממנה אחר עמו על פסחו והמעוות שמקבל ממנו תמורה ההמנאה הן חולין ולא הקדש (פסחים ז, א), ובשני נאמר שחכמים העמידו דבריהם על דין תורה ולא על ההלכה הרגילה הנהוגה בדרך כלל – בהא דבערב פסח משחיטין את הטבח בעל כרחו אפילו בשביל כמות מועטת (חולין פג, א). וטען ההגדה שלמה שגם כאן קיימת תקנה מיוחדת כדי לאפשר לכל ישראל לעשות את הפסח. וכן הביא חיזוק לדבר מתיאור של עד ראייה גוי מתקופת בית שני (נדפס בספר שבט יהודה לר' שלמה בן וירגא, דף מה ע"א³⁸), שנאמר בו: 'כשמגיע ראש החדש הנקרא אצלם ניסן, יוצאים רצים ושלוחים במאמר המלך והשופטים לכל סביבות ירושלים, לכל מי שיש לו מקנה צאן וקצת בקר, ימהר להביא המקנה כדי שימצאו עולי רגלים די זבחיהם וגם למאכלם, כי העם רב מאד, וכל מי שלא היה בא לזמן הקצוב, היו מחרימין כל ממונו לקדשי הבית. ואז היו כל אנשי המקנה ממהרים ובאים'. הרי שנעשה תיקון במאמר המלך והשופטים כדי לאפשר לכל ישראל לאכול פסח, וכעין התקנה שעולה מדברי הגמרא ורש"י והמאירי הנ"ל. וכן ציין ההגדה שלמה לאמור בירושלמי (פסחים ח, ג) שאפשר להמנות אדם על הפסח בחינם.

לפי כל זה, כתב ההגדה שלמה:

לפי זה יש לומר שבעל הבהמה שהיה בדעתו להזמין עניים לסעודת פסח המנה אותם על פסחו קודם שחיטה, וזהו הפירוש בתוספתא 'מן הצדקה'. ולפי זה מתורץ איך אמר 'כל דצריך ייתי ויפסח', שזה לא הוי בכלל לאו דשלא למנויו.

38. על היחס ההלכתי לפרטים שונים המוזכרים בתיאור זה, יעוין בתורת חיים (זוננפלד; סו"ס מא), עלי תמר (פסחים ט, ה ד"ה שה; יומא ז, ב ד"ה ובסידור) וקרבן פסח כהלכתו (הערות א, ב, לז, מב). ואכמ"ל.

פסח לה' | סימן ז
הצטרפות לחבורת קרבן פסח לאחר שחיטתו

כעין זה כתב החזון יחזקאל (על התוספתא פסחים שם; במהדורתו ז, י ד"ה אפילו):

כנראה כמו שאנו נוהגים עתה לתת חיטי דפיסחא לכל עני בישראל, כמו כן בזמן שבית המקדש היה קיים היו נוהגים לשחוט פסח על כל עני שבישראל שהיה בירושלים, והיינו שתקנו לומר בהגדה של פסח כל דכפין ייתי ויכול (היינו מצה) כל דצריך לפסח ייתי ויפסח (היינו קרבן פסח).

והנה, לכאורה יש כמה קשיים משמעותיים בהסבר ההגדה שלמה: ראשית, במשנה ובגמרא לא מצאנו תקנת חכמים המחייבת לקבל מצטרפים נוספים לחבורת הפסח גם בעל כרחם של בני החבורה, והדבר לכל היותר משתמע בעקיפין מהדיון בדף ע', שעוסק בטהרת סכין וקופיץ, וקשה להניח שקיימת תקנה כזו אם היא לא נזכרה במפורש בדברי חז"ל. ואף ברמב"ם (הל' קרבן פסח פ"ב) אין זכר לתקנה שכזו.³⁹ שנית, לכאורה יש לערער על ההוכחה מדף ע', שכן לא ברור כיצד עולה מדברי הגמרא, רש"י או המאירי, שבני החבורה מחויבים לאפשר לאחרים להימנות עמם על קרבנם. ואפשר בשופי לפרש שהסיבה להנחה שאדם אינו יודע שפסחו יבוא במועטים היא שבסתמא דמילתא לבו פתוח להזמין אורחים נוספים, או לכל הפחות להיענות לבקשת המעוניין להצטרף לחבורתו, אף שאינו מחויב בכך. ובפשטות, הוא גם יקבל תשלום בתמורה לצירוף חברים נוספים לחבורה. שלישית, לא ברור כיצד ניתן להמנות אדם בשעה שלא ידוע מי הוא, ואפילו לא ידוע האם יבוא או לא, שהרי להלכה נקטינן שבדאורייתא אין ברירה (רמב"ם הל' יו"ט ה, כ). ונמצא שלכאורה עיקר הקושי על 'ייתי ויפסח' עדיין קשה, שהאדם שמוזמן בתחילת הסעודה לא היה מנוי קודם השחיטה. ובדברי הריטב"א (שבועות יא, א ד"ה אמר רבה) מבואר שאף כשנאמר לב בית דין מתנה, אין הדבר גובר על הכלל הגדול דאין ברירה, ודווקא בקדושה או חלות מסוימת מועילה התנאות לב בית דין, ולא בהתניה על אחד משני דברים. ויעוין עוד בזה במקורות שצוינו באנציקלופדיה תלמודית (ערך לב בית דין מתנה, הערה 61), וכן בלבוש מרדכי (מנחות כא, ה) ובקובץ תשובות

39. ויעוין בספר קרבן פסח כהלכתו (עמי נו הערה יח) שכתב: 'יתבאר להלן (באות הבא ועוד) שכל אחד שבא להמנות עליו, צריך הסכמת כל בני החבורה'. אך לכאורה עניין זה אינו מתבאר בהמשך דבריו שם, וצ"ע.

פסח לה' | סימן ז
הצטרפות לחבורת קרבן פסח לאחר שחיטתו

הגרי"ש אלישיב (ג, רסז, ג). רביעית, לא ברור מדוע נכנסים בפרצה דחוקה זו, ולא ממנים מבעוד מועד את הנצרכים, לפני השחיטה.

איברא, דבעיקר העניין כבר קדמוהו רבנן לבעל ההגדה שלמה. החיד"א כתב בספרו פני דוד (שמות יב, ד; פרשת בא אות א):

ואם ימעט הבית מהיות משה – מסכת פסחים דרשינן מהכא מכאן שאין הפסח נאכל אלא למנויו. ותימה, מאי דאמרי בהגדה מאן דצריך ייתי ויפסח, ואף על גב דלא אימנו בהדיהו. ויש לומר ששחטו על מנת כן. ועוד תימה, דהתנן בגיטין הריני שוחט הפסח על מי שיעלה מכם לירושלים.

והנה, החיד"א לא כתב מעצמו את הדברים הללו, אלא כחלק ממכלול שצוטט שם מנימוקי הרי"ד על התורה,⁴⁰ שאבדו ואינם בידינו מלבד המקומות שצוטטו בדברי החיד"א. ובכל המקומות שהביא מנימוקי הרי"ד, הקפיד החיד"א לסמן הוספות פרטיות שלו בתוך המכלול שצוטט מהרי"ד על ידי סוגריים עגולים והקדמת הביטוי אח"י ('אמר חיים יוסף' או 'אזולאי חיים יוסף'), וכאן אין סימון כזה, ונראה אפוא שפי הרי"ד הוא המדבר אלינו. ואי איתא שהרי"ד תירץ את הקושי מלשון זו, הדבר מנוגד לדבריו הנ"ל בפירושו להגדה, ששם כתב שאין לגרוס לשון זו. וקשה לומר ששחטו על מנת כן' הכוונה שהמנו את הנוקקים במינוי גמור ורגיל לפני השחיטה, דאם היה מינוי רגיל, לא היה מתאים לומר שמינוי נעשה 'על מנת כן'. ואפשר ליישב בדוחק שהרי"ד חזר בו, אלא שלא ברור מהי המשנה הראשונה ומהי המשנה האחרונה. ובספר שלום יעקב (סופר; סי' י ד"ה הרי לנו) כתב:

הרי לנו מבואר שרבינו ישעיה ז"ל סתר תירוצו זה שמדובר ששחטו על מנת כן, משום שבמסכת גיטין מתבאר שקודם השחיטה צריכים הם להמנות על הפסח, ולא יועיל שיתנה על מנת כן, ואם כן לפי זה מובן היטב מדוע רבינו ישעיה ז"ל מחק הגירסה, וכמו שהביא בספר שבלי הלקט בשמו, כי אכן אין תירוצו זה עומד. ודוק.

40. ופשר ראשי התיבות 'רי"ר' שכתב החיד"א שם, הוא 'רבינו ישעיה ראשון'.

לכאורה הבנה זו בהוכחת הרי"ד מהמשנה בגיטין היא קשה, שכן מקור בודד שבו נזכר מינוי מפורש אינו סותר כלל לאפשרות שמינוי זה אינו מעכב ודי בהתנאה, ומדוע אפוא ראה בכך הרי"ד יסוד לתמיהתו עד כדי דחיית הנוסח המקובל בישראל. וגם לא ברור מאי 'ועוד', והרי זה הקושי הראשון והיחיד על התירוץ דשחטו על מנת כן. ואלמלא דברי השלום יעקב, היה נראה שכוונת הרי"ד בהוכחתו מהמשנה בגיטין להקשות על עצם הדין שאין הפסח נאכל אלא למנויו. דמלשון המשנה נראה שבשעת השחיטה לא ברור לאדם מי ומי המנויים על פסחו, ולכן הוא מכריז שהוא ישחט על מי שיעלה לירושלים ולא על מי שלא יעלה, במקום לומר במפורש מיהם בני החבורה שעליהם הוא שוחט. והבין הרי"ד שמזה מתעורר קושי נוסף על הדין דאין הפסח נאכל אלא למנויו, מלבד הקושי הראשון מלשון ייתי ויפסח, שהוא דווקא תורץ. וצ"ע.

ז. שלום יעקב: לכמה ראשונים מותר לאדם שלא נמנה על הפסח לאכול ממנו

ובשלום יעקב (סופר; סי' י) הביא כמה ראשונים שמדבריהם נראה שמותר לאדם שלא נמנה על הפסח לאכול ממנו, והציע ליישב שהנוסח בהגדה תואם לשיטה זו.⁴¹ המקור המובהק והמפורש שבכולם הוא הפירוש המיוחס לר"ש על הספרא (צו פרשה ט פרק יג אות ז;⁴² ח"ג עמ' רצב-רצה במהד' מכון אופק תשע"ו),⁴³ ויעוין בהערותיהם הארוכות של המהדירים למיוחס לר"ש, ובמקורות שצינו בדבריהם.

41. על האפשרות שמופיעים בהגדה עניינים שאינם אליבא דהלכתא, ראו: הרב יהודה זולדן, הלילה הזה כולו צלי, מעלין בקודש טו (אדר ב' תשס"ח) עמ' 95-108.

42. וכך נאמר בספרא (עמ' קלה-קלו במהד' מכון אופק): 'כל טהור יאכל בשר, מה תלמוד לומר, לפי שנאמר 'ודם זבחך ישפך על מזבח ה' אלהיך והבשר תאכל', שיכול לא יאכלו זבח אלא בעליו, והלא קול וחומר בפסח, לכך נאמר כל טהור יאכל בשר'.

43. בספרא נאמר (לגרסת המיוחס לר"ש): 'יכול לא יאכלו זבח אלא בעליו, ק"ו לפסח'. ועל כך כתב המיוחס לר"ש: 'יכול לא יאכלו זבח אלא בעליו, דכתיב 'והבשר תאכל', ולא שאר טהורים אם מזמינם. ק"ו לפסח, שהוא חובה וכן כמה חומרות יש בו, שאם הקדישו אדם לפסחו שוב לא יוכל למנות אחרים עליו אפילו כל זמן שהוא חי, ולא הוה דרשינן 'מהיות משה' מחיותו של שה, והוה אמרינן ההוא קמא שהקדישו הוי שלו ולא של אחרונים, ויתכסו על השה' הוה אמרינן היינו שמשנתפין לכתחילה במעות [ו]קונין פסח ומקדישין אותו שנקראו כלם בעליו. אבל

פסח לה' | סימן ז
הצטרפות לחבורת קרבן פסח לאחר שחיטתו

ואולם לא איפרק מחולשא, שהרי המשנה (זבחים ה, ח) קובעת ש'הפסח [...] אינו נאכל אלא למנויו', והמיוחס לר"ש נדחק מאוד לכאורה בפירושו שהפסח נאכל גם לשאינם מנויים, ורק היציאה ידי חובה מוגבלת למנויים. דלכאורה אין זו משמעות לשון המשנה, ופשוט שהדינים הסמוכים, שהפסח אינו נאכל אלא בלילה ואינו נאכל אלא צלי, אינם מוגבלים למי שבא לצאת ידי חובה אלא בעצם הגדרת האופן שבו נאכל הפסח, ולא יעלה על הדעת להתיר לאדם שאינו מבני החבורה לאכול מן הפסח שלא בלילה או שלא צלי. ועוד נאמר בסמיכות לדין זה שהבכור נאכל לכהנים והמעשר לכל אדם, ושלמים נאכלים לכל אדם לשני ימים ולילה אחד, והמורס משלמים נאכל לכהנים ולנשיהם ולבניהם ולעבדיהם, ועוד. וברור שכל הדינים הללו מגדירים מי המותרים באכילה, ולא מוגבלים לדרך היציאה ידי חובה. והרי בכל הקרבנות הדין הוא שאכילה אינה מעכבת.

מלבד זאת, קשה ממקורות נוספים שמוכח מהם שמי שאינו מנוי אינו רשאי לאכול. ומהדירי המיוחס לר"ש (הערה 39) תירצו, שהיתרו של המיוחס לר"ש חל רק לאחר שהאדם יצא ידי חובה מפסחו, ולא קודם לכן. אך כבר עמדו בעצמם על כך שזהו חידוש שאינו מרווח כל כך (ובלשונם: 'אינו ברור ומובן'), וגם אינו מתיישב עם מה שהוכיח המיוחס לר"ש את דבריו מההיתר להאכיל

למנות על פסח שכבר הקדישו או למכרו כדמוכח בפרק שואל, ס"ד דלא, לכך נאמר 'כל טהור', ומעתה גם לפסח אין צריך שיהא זבחו של ראשון. לשון אחר ק"ו לפסח, שאין לו לאדם לאכול מפסחו של חברו אפילו אם כבר אכל שלו ויצא ידי חובתו, לכך נאמר כל טהור יאכל, ומעתה אם אוכל מפסח חבירו לית לן בה. וכן משמע, שהרי לא מצינו על זה לא ולא עשה. ובמסכת פסחים פרק האשה (פח, ב) הנהו תערובת דלא מצי להיות להן תקנה דקאמר ונמצא פסח נאכל שלא למנויו, התם משום דבשעת שחיטה לא בריר לן של מי הוא, וכאילו שוחטין שלא למנויו. ואפילו למאן דאמר אכילת פסחים לא מעכבא, מכל מקום היכא דבשעת שחיטה הוו ספק מאן הן אוכליו, התם לא חזי קרינא ביה. והא דתנן (זבחים נו, ב) אינו נאכל אלא למנויו, התם אין מצות אכילתו לצאת בו ידי חובה אלא למנויו. וכל הנהו דפסחים דנראה לכאורה דפסח אסור באכילה לשלא נתמנה עליו, יכול לפרש בריוח שלא יקשה. ועוד, כיצד מאכילין פסח לקטנים כיון שאינו נאכל אלא למנויו. ואם תימצי לומר שיש לאו ועשה לאוכל מפסח שאינו שלו, הכא הכי פירושו, ק"ו לפסח להוסיף עליו עונש על מה שיש בו דאינו נאכל אלא לבעלים, שגם פסח הוא בכלל זבחי'. עד כאן דברי המיוחס לר"ש.

רכט

פסח לקטנים, והרי קטנים לא יצאו ידי חובה קודם לכן.⁴⁴ וכבר קדמום בעל האור שמח (בתשובתו שנדפסה בזרע אברהם [לופטביר], סי' ז אות ב) והנזר הקדש (גורונצ'יק [גורן]; ה' פסולי המוקדשין א, לד, עמ' כז-כח ד"ה ואיברא) הן בהעלאת הבנה זו בדעת המיוחס לר"ש, הן בדחייתה.⁴⁵ ויעוין עוד בשער הקרבן (פט"ו הערה 26) שהאריך להקשות על המיוחס לר"ש.⁴⁶

44. לעצם היכולת להאכיל מן הפסח לקטנים אף שמן התורה הם פטורים מכל המצוות ולכאורה אינם חשובים 'מנויים', יעוין בשערי היכל (פסחים, מערכה קלא), וכן במאמרו של הרב יהודה זולדן: מיינו לקרבן פסח – בוגרים וקטנים, מעלין בקודש לה (אדר תשע"ח) עמ' 153-164, וכן לעיל (עמ' קפז) ולקמן (עמ' תסב-תסד).

45. והנזר הקדש עצמו (מד"ה והנ"ל ואילך; ובהשמטות עמ' קלא) חידש בדעת הר"ש 'דבאמת גם הר"ש מודה דאסור לו לאדם לאכול מפסח שלא מנוי עליו, אלא דסבירא ליה דאין האיסור משום 'איש לפי אכלו', דזה הקרא הלא מייירי גבי שחיטה כנ"ל, אלא דסבירא ליה דהאיסור הוא משום [...] דאין האוכל אוכל בשני מקומות, ואסרינן אפילו בהפסח שהוא מנוי עליו, אם כן כל שכן שלא יאכל אחר כך מפסח אחר, דהלא בית אחד הוא חבורה אחת, ואם נימא דמותר לו לאכול אחר כך מפסח אחר, נמצא דאוכל בשני מקומות ואסורי'. אך לכאורה לשון הר"ש מודה בבירור על היתר גמור, ולא על הסבת האיסור מדינא דאיש לפי אכלו לדינא דבבית אחד ייאכל, כפי שעולה מדברי הנזר הקדש. וצ"ע.

46. ויעוין עוד בצפנח פענח (על הרמב"ם ה' תרומות ב, ב ד"ה אך לכא' לפמשי"כ; עמ' 60) שהקשה על מה שכתב רש"י (סנהדרין ע, ב ד"ה לאיתויי) שבאכילת מצווה כגון קרבן פסח, אין אדם נעשה בן סורר ומורה; והקשה, שהרי בן סורר ומורה צריך לאכול דווקא בשר שאיננו מוכן לגמרי לאכילה ('בשיל ולא בשיל'), ואילו הפסח אינו נאכל נא אלא דווקא כשנצלה כדבעי, ואם כן ממה נפשך: אם מצווה יש כאן (דהיינו, שהבשר צלוי לגמרי), אכילת בן סורר ומורה אין כאן (אף אלמלא הדין שבאכילת מצווה אינו נעשה בן סורר ומורה). ואם אכילת בן סורר ומורה יש כאן (דהיינו, שהבשר בשיל ולא בשיל), אכילת מצווה אין כאן (שהרי אסור לאכול נא). ותירץ שאכל מבלי להימנות, וז"ל: 'לפי מה שכתבתי דהיכא דאינו מבני חבורה אינו עובר על לאו דלא תאכלו ממנו נא, אתי שפיר משה"ק בח"א, דהא בן סורר ומורה אינו חייב, רק על בשיל ולא בשיל, ואם כן אכל דבר איסורי. ותירוץ זה מתאים לשיטת המיוחס לר"ש.

ואולם, כבר האריך טובא בקושיית הצפנת פענח בספר לב בנים (בלעדי; סי' טז ס"ק יא), ותירץ אותה באופנים רבים, מבלי להידרש לשיטת המיוחס לר"ש. ואף הקשה כמה קושיות על דברי הצפנח פענח, יעו"ש (ושם הפנה לצ"פ על ה' תרומות ב, כג. ונראה שההפניה שגויה, שכן בפרק זה יש רק י"ז הלכות, וכנראה צ"ל ה' תרומות ב, ב וכנ"ל. ועוד הפנה ללקוטי צ"פ על ה' תרומות ב, ב וכנ"ל.

פסח לה' | סימן ז
הצטרפות לחבורת קרבן פסח לאחר שחיטתו

יש להוסיף שהמיוחס לר"ש עצמו לא כתב את דבריו אלא כאחת מכמה אפשרויות, כמבואר בדבריו. ועוד יש להעיר, שדברי המיוחס לר"ש באו ליישב את גרסתו בספרא, שהיה כתוב בה שיש הוה אמינא ללמוד בקל וחומר משלמים לפסח שרק הבעלים אוכלים, והגרסה 'קל וחומר לפסח' מופיעה גם בשלושה כתבי יד שלפנינו. אך בשלושה כתבי יד אחרים הגרסה היא 'בפסח', ובכללם כ"י שמהווה 'הטופס הקדום ביותר של הספרא המצוי בידינו כיום, והוא כנראה הטופס העתיק ביותר של כתב יד מספרות חז"ל שנשתמר עד ימינו [...] המחקר קובע את זמן כתיבתו בבבל של המאה העשירית למניינם, כלומר בבל של תקופת הגאונים' (מבוא לספרא, מהד' מכוון אופק תשע"ו, עמ' 11). ובפירושו הספרא המיוחס לראב"ד, וכן בספר מדרש חכמים, הגרסה היא 'קל וחומר מפסח'. ולפי זה הדין דאין הפסח נאכל אלא למנויו, במשמעותו הרווחת דייקא, הוא התשתית לדברי הספרא, וכל בתר איפכא מהאפשרות שהעלה המיוחס לר"ש.

הגרי"פ פערלא (בפירושו לשהמ"צ לרס"ג, ל"ת קעה-קעז ד"ה וכבר ראיתי) נקט שגם הרמב"ם סבור כמיוחס לר"ש, ולמד זאת מכך שבנוגע לחמישה שנתערבו עורות פסחיהם ונמצאת יבלת בעור אחד מהם, כתב הרמב"ם (הלי קרבן פסח ג, ט): 'נתערבו אחר זריקה, פטורין מלעשות פסח שני; שאם הקריבו פסח שני, נמצא זה שהקריב בראשון קרבן כשר מביא חולין לעזרה; ואם נמנו כולן על פסח אחד, נמצא נשחט שלא למחויב, וזה כמי שנשחט שלא למנויו. וכתב על זה הגרי"פ פערלא:

הרי דמאי דאמרינן בגמרא שם לייתו כולהו חד פסח נמצא פסח נאכל שלא למנויו, מפרש הרמב"ם ז"ל דלא משום אכילה שלא למנויו הוא; אלא משום שחיטה שלא למנויו הוא, שאי אפשר שיביאו כולם פסח אחד. והיינו ממש כמו שפירש הר"ש ז"ל שם. ומשמע מזה דס"ל דבאכילה שלא למנויו, כל ששחטו היתה בהכשר כהלכות הפסח, ליכא שום איסורא.

ממרים פ"ז, ולפי שעה לא הצלחתי לאתר מקור זה. וגם את ח"א שהפנה אליו הצ"פ עצמו וכנ"ל, לא הצלחתי לאתר.

רלא

מדברי הגרי"פ פערלא נראה שבעיית השחיטה שלא למנויו הייתה אמורה להיות משנית ביחס לבעיית האכילה על ידי מי שאינו מנוי, ומכך שהרמב"ם לא הציג את הדברים כך, נראה שבכלל אין איסור באכילת מי שאינו מנוי. לכאורה יש קושי בהבנה זו, שכן הבעיה בשחיטה שלא למנויו חמורה הרבה יותר מהבעיה שבאכילת מי שאינו מנוי, דשחיטה שלא למנויו פוסלת את כל הקרבן, וזו בעיה יותר קשה מאשר הבעיה בכך שחלק מהאוכלים אינם מנויים, שהרי אין שום תועלת בשחיטת קרבן פסול. וצ"ע. וכעין זה יש להשיב גם על מה שדייק הגרי"פ פערלא בהמשך דבריו (שם ד"ה ועכ"פ מתבאר) מדברי הרמב"ם. ויש להשיב גם על הוכחת הפרדס יוסף (שמות יב אות מד, עמ' צא ד"ה והר"ש) מכך שהרמב"ם כתב (הל' קרבן פסח ב, א): 'אין שוחטין את הפסח אלא למנויו' ולא כתב שהפסח אינו נאכל אלא למנויו, דלשון הרמב"ם כבר כוללת בפשטות את הדין שהפסח אינו נאכל אלא למנויו. וכעין זה צידד בשיעורי הגרמ"ד הלוי סולובייצ'יק (פרשת בא עמ' רעז ד"ה ועוד) על פי דברי הגר"א.⁴⁷

עוד כתב הגרי"פ פערלא (שם ד"ה עכ"פ מבואר) לחזק את דברי המיוחס לר"ש ממה שנאמר במדרש לקח טוב ובמדרש שכל טוב (שמות יב, מו) שמשמעות אכילת פסח בחבורה אחת, היא אכילתו למנויו בלבד. ומזה הסיק הגרי"פ פערלא שר' יהודה המתיר לפצל את אכילת הפסח לשתי חבורות (פסחים פו, א-ב), בעצם מתיר לאוכלו שלא למנויו. וגם זה לכאורה קשה מאוד, דמהיכא תיתי ללמוד מדברי המדרשים הללו על דברי הבבלי. ועוד קשה, שלדבריו יוצא שהמדרשים חלוקים על המשנה בפסחים שהיא כר' יהודה. ועוד קשה, שבגמרא מבואר להדיא שהנושא בדברי ר' יהודה הוא פיצול אכילת הקרבן לשתי חבורות, ולא אכילה למי שלא נמנה.

47. ויעוין עוד במשאת המלך (פסחים פח, ב ד"ה ואולם עמ' רמא; וכעין זה בספרו משאת המלך בעניני מועדים סי' צב ד"ה אולם) שכתב שהרמב"ם חלוק על הר"ש. ויעוין עוד במנחה למלך (על הרמב"ם הל' קרבן פסח ב, ב) ובמנחת יוסף (ברנשטיין; סי' ג הערה סג) שעסקו בשיטת הרמב"ם בנידונו, ואכמ"ל.

פסח לה' | סימן ז
הצטרפות לחבורת קרבן פסח לאחר שחיטתו

עוד כתב הגרי"פ פערלא בהערותיו על ספר יראים⁴⁸ לפרש כן גם בדעת היראים, שכתב (סי' ש⁴⁹):

צוה יוצרינו על כל קדשים הנאכלים המוטל עליהם לאוכלם, שלא ישאירו יותר מזמן אכילתם, דכתיב בפרשת בא אל פרעה, בפסח: 'ואכלו את הבשר בלילה הזה וגוי ולא'⁵⁰ תותירו ממנו עד בקר', וכתוב בפרשת צו את אהרן: 'ובשר זבח תודת שלמיו ביום הקריבו את זבחו יאכל לא יניח ממנו עד בקר'.

הגרי"פ פערלא התקשה מהלימוד מפסוקי פסח לכלל הקדשים הנאכלים, שהרי בפסח אין לאנשים שאינם מנויים אפשרות לאכול, ואילו בשאר הקדשים הנאכלים יש להם אפשרות לאכול. ולכן הוקשה לו, כיצד למד היראים מפסח לכל הקדשים שאיסור נותר חל רק על הבעלים או הכהנים בחלקם, ולא על אנשים אחרים. כדי ליישב זאת, חידש הגרי"פ פערלא שבאמת מותר גם למי שאינו מנוי לאכול מן הפסח. אך לכאורה רחוק מאוד להעמיס זאת בדברי היראים. ובפשטות יש לומר שמי שאינו בעלים אינו רשאי לאכול מקרבנם של הבעלים, ולכן האיסור להותיר אינו מוטל עליו, ולא קשיא מידי.⁵¹

בשולי כל זה, יצוין כי ראשונים רבים כתבו במפורש או כמעט במפורש שאסור למי שאינו מנוי לאכול מן הפסח, ואין אפשרות להבין בדבריהם שמותר לו לאכול אלא שאינו יוצא ידי חובה: רש"י (פסחים עו, ב ד"ה אין וד"ה מאי; פת, ב ד"ה שניהם), הריב"ן (פסחים עו, ב ד"ה אין; ויעו"ש הערה 401), הראב"ד (ה' קרבן פסח ט, ז), הר"ש משאנץ בעצמו (בפירושו למשנה פרה א, ד; ובתוספותיו לפסחים פח, א ד"ה שה), התוס' (פסחים פח, א ד"ה שה), הרי"ד (פסקים, פסחים פב, ב; צח, ב), המאירי (פסחים קיט, ב ד"ה אמר; נדרים לו, א ד"ה אף), הרא"ש (בפירושו למשנה פרה א, ד), הרי"ן (נדרים לו, א ד"ה א"ר זירא)

48. ההערות נדפסו בסוף ספר יראים מהד' ספריית בני תורה, ירושלים תשנ"ה, עמ' קלו-קלז. זהו דפוס צילום של מהד' וילנה תרנ"ד-תרס"ב, עם הערות תועפות ראם.

49. לפני הגרי"פ פערלא עמד קיצור היראים, דפוס ונציה שכ"ו, ושם זהו סי' תיו.

50. כצ"ל (על פי הפסוק בשמות יב, י), וכן הוא בכ"י פריז. בנדפס נשמטה האות ו' ונכתב: 'לא'.

51. ויעוין עוד בחדושי הגרמ"ז (סי' ד) שכתב כעין דברי הגרי"פ פערלא, ואכמ"ל.

פסח לה' | סימן ז
הצטרפות לחבורת קרבן פסח לאחר שחיטתו

והתשב"ץ (ג, סה).⁵² נמצא שגם אם אכן סבר המיוחס לר"ש שמוותר לאכול מפסח ללא הימנות לפני השחיטה, וגם אם אכן ניתן להבין כך בדברי חז"ל שמהם הקשו האחרונים על המיוחס לר"ש, וגם אם אכן נקיים את הגרסה הזו בספרא ולא את הגרסאות האחרות – סוף סוף, דעה זו היא דעת יחיד בראשונים.

52. ויעוין עוד בגמרא (ביצה יט, א; וכע"ז בירושלמי ביצה ב, ג): 'כיצד מחבורה לחבורה? היה אוכל בחבורה זו ורוצה לאכול בחבורה אחרת – הרשות בידו'. ולפי רש"י (ד"ה בחבורה), חבורות אלו הן חבורות פסח. ולכאורה משמע שאדם שכבר אכל מן הפסח בחבורה אחת ('היה אוכל'), רשאי לאכול מפסחה של חבורה אחרת. וההקשר של דין זה הוא הלכות טבילה ביו"ט, ואם כן, משמע שהמעבר מחבורה לחבורה נעשה בליל התקדש חג, לאחר שאכל מהחבורה הראשונה, והוא אוכל מהחבורה השנייה מבלי להימנות עליה קודם לשחיטה, והחידוש הוא שמוותר לו להחמיר ולטבול בליל פסח לשם האכילה בחבורה השנייה, ואף שסתם טבילה נאסרה ביו"ט (לבית הלל דווקא טבילת כלים, ולבית שמאי גם טבילת אדם).

ואולם, יד הדוחה נטויה: ראשית, ר"ח (שם; הובא במ"מ על הרמב"ם דלהלן) והרמב"ם (הלי יו"ט ד, יז; פיהמ"ש ביצה ב, ב) פירשו את עניינן של חבורות אלו מבלי להזכיר קרבן פסח. ואולי מה שהכריחם לכך, הוא שאין הפסח נאכל אלא למנויו שנמנו עליו לפני השחיטה. ולכאורה יש לסייעם מהתוספתא (ביצה ב, ג) שהסבירה את העניין מבלי להזכיר את פסח: 'כיצד מחבורה לחבורה? רצה שלא לעשות בידו על גב עיסתו של חברו, הרי זה מטביל את כליו'. וכבר עמד ר' ישעיה פיק ברלין על חשיבות התוספתא להבנת משנה זו, בספרו יש סדר למשנה (ביצה ב, ג; והפנה למש"כ כע"ז בחיבורו הפלאה שבערכין, ערך גב (א), יעו"ש). ויעוין עוד בתוכ"פ (ביצה עמ' 951; ושם דן גם על מידת ההתאמה של פירוש ר"ח והרמב"ם עם התוספתא). שנית, הר"י מלוניל (פיהמ"ש דף י ע"א) העמיד את דברי הגמרא בפסח, וכדברי רש"י, ועם זאת כתב שהמעבר מחבורה לחבורה נעשה מבעוד יום, קודם לשחיטה, ורק הטבילה עצמה נדחתה לליל התקדש חג. ולפי דבריו, יוצא שמה שכתוב בגמרא: 'אוכל בחבורה זו', אינו כפשוטו שממש אוכל בחבורה הראשונה, והכוונה לומר שרק נמנה בה. שלישית, בתוס' הר"י (ביצה יט, א ד"ה ומטבילין; וכן בפסקיו שם יז, ב) כתב שהטבילה מתקיימת בערב פסח שחל בשבת, ולא בתוך יו"ט עצמו. והוכרח לזה משום שאם לא כן, יש צורך בהערב שמש לאחר הטבילה.

ב. מינוי בפסח מצרים

מהמדרש משמע שפסח מצרים נאכל שלא למנויו

במדרש (שמות רבה יט, ה; וכעין זה בשיר השירים רבה א, ג) מובא תיאור על עשיית פסח דורות וברית המילה שקדמה לו:

הרבה מהן לא היו מקבלים עליהם למול. אמר הקדוש ברוך הוא שיעשו הפסח. וכיון שעשה משה את הפסח, גזר הקדוש ברוך הוא לד' רוחות העולם ונושבות בגן עדן מן הרוחות שבגן עדן, הלכו ונדבקו באותו הפסח, שנאמר: 'עורי צפון ובואי תימן', והיה ריחו הולך מהלך מ' יום. נתכנסו כל ישראל אצל משה, אמרו לו: בבקשה ממך, האכילנו מפסחך, מפני שהיו עייפים מן הריח. היה אומר הקדוש ברוך הוא: אם אין אתם נימולין, אין אתם אוכלין, שנאמר: 'ויאמר ה' אל משה ואל אהרן זאת חקת הפסח וגו''. מיד נתנו עצמן ומלו, ונתערב דם הפסח בדם המילה, והקב"ה עובר ונוטל כל אחד ואחד ונושקו ומברכו, שנאמר: 'ואעבור עליך ואראך מתבוססת בדמך וגו'', 'חיי' בדם פסח, 'חיי' בדם מילה.

מפשט דברי המדרש נראה שישראל מלו לאחר שפסחו של משה כבר נשחט ('כיון שעשה משה את הפסח'), והם אכלו אפוא מפסחו של משה בלי להימנות עליו קודם שחיטתו. ותיאור זה אינו מתאים לכלל הקובע שניתן להימנות על פסח רק עד לשחיטתו.

הסברים שונים לדברי המדרש

וכבר התעוררו האחרונים בקושי זה, וכתבו כמה דרכים ביישובו:

(א) באור החיים (שמות יב, מג) הביא את המדרש וכתב:

וקשה לדברי המדרש, איך יכול ליתן להם מפסחו, והלא אין הפסח נאכל אלא למנויו. ואולי שאמר להם כן כדי שימולו, וכשימולו יהיה כמו כן פסחיהם כפסחו של משה מבושם.

כעין זה כתב הרד"ל (חידושי על המדרש שם אות טז): 'לאו דווקא מפסחך, שאין הפסח נאכל אלא למנויו, אלא מפסח אחר כיוצא בו'. אך לכאורה יש

רלה

פסח לה' | סימן ז
הצטרפות לחבורת קרבן פסח לאחר שחיטתו

דוחק בפירוש זה, שכן מפשטות המדרש נראה שמשה השיב לבקשת 'האכילנו מפסחך', וקשה לומר שאכלו מפסח אחר שקיבל גם הוא את רוחות גן עדן. וגם קשה לומר שתשובת משה הייתה שאם ימולו יזכה שפסחם יהיה מבושם.

(ב) היפה תואר (על המדרש שם מיד) תירץ 'דהוראת שעה היתה', להאכיל את הפסח שלא למנויו. בשו"ת ויען יוסף (או"ח שח, ד"ה והנה) הקשה על כך: ועל תירוץ היפה תואר קשה, דבמשנה פסחים צ"ו (ע"א) חשיב החילוקים שבין פסח מצרים לפסח דורות, ולפי דבריו הא איכא עוד האי חילוק, דאיסור שלא למנויו לא היה נוהג בפסח מצרים.

ניתן ליישב שהאיסור כן נהג באופן עקרוני ורק נעקר בהוראת שעה, ולכן לא נמנה במשנה שמנתה רק איסורים שלא נהגו כלל. וכן ניתן ליישב לפי מה שהתבאר לעיל (עמ' קג) שהתנא של משנה זו תנא ושייר. אבל אלו דחקים, ובמיוחד לאור שתיקת הגמרא מהבדל זה שבין פסח מצרים לפסח דורות. ושפיר הקשה הויען יוסף.

(ג) הויען יוסף עצמו (שם ד"ה ואפשר) תירץ:

ואפשר לומר דהקב"ה גילה כבר למשה רבינו דבר זה קודם שחיטת פסחו, דאותן שלא רצו למול עדיין, לבסוף ימולו עצמן על ידי שיתאוו לאכול מפסחו. והיה משה רבינו שוחט את הפסח על כל אותן שימולו עצמן אחר כך, ואתיא האי אגדה כמאן דאמר (פסחים ז, ב) שוחטין וזורקין על טמא שרץ; דאף דלא חזי בשעת שחיטה, כיון דיטבול ויהא ראוי בשעת אכילה שוחטין עליו. והכי נמי במי שהוא ערל בשעת שחיטה ועתידי למול קודם הלילה. אלא דלכאורה תליא עדיין בדין ברירה, כדפריך בגמרא על המשנה (פסחים פט, א) דהריני שוחט את הפסח על מי שיעלה מכם ראשון לירושלים. וי"ל כיון דהקב"ה גילה הדבר למשה רבינו, הוי ליה כבר כמבורר שסופן למול עצמן. כן יש לומר בדרך אפשר לתרץ מאמר המדרש, שלא יהא סותר ההלכה.

לכאורה נראה שיש קושי בהסבר זה, שכן לא נאמר במדרש שהקב"ה גילה זאת למשה, ולא נאמר שמשה שחט על דעתם של כל אלה שלא מלו בזמן.

פסח לה' | סימן ז
הצטרפות לחבורת קרבן פסח לאחר שחיטתו

(ד) בספר אמת ליעקב (קמינצקי; שמות יב, מג) כתב:

ועל כרחך שלקיחת השה היתה על ידי כל ישראל ואפילו הערלים, דאם לא כן לא היו יכולין לאכול מהפסחים השחוטים של המהולים, שהרי אינו נאכל אלא למנויו. ועל כרחך שהיו אותן בעצמן שלקחו בעשור את השה, אלא שלא רצו להמול. והוא כמו שביארתי לעיל, דמשום שהבינו שהפסח הוא להקהות שני המצרים, אבל למסור את הנפש זה לא נאותו.

גם בהסבר זה יש קושי לכאורה, דהא עשיית הפסח הותנתה במילה.

(ה) במשנה הלכות (יט, רה ד"ה ומה) כתב שאולי היו ישראל בסכנה מחמת הריח, כדין עוברה שהריחה שמותר לה לאכול ביום כיפור (יומא עב, א), או שלא היו בסכנה אך חשבו שהם בסכנה. ולכאורה יש דוחק גדול מאוד בהסבר זה, וגם תשובת משה אינה מובנת, שהרי אם היה חשש פיקוח נפש היה עליו להאכילם מיד.

(ו) עוד כתב המשנה הלכות (שם ד"ה ואף) שהמדרש מתאר את מה שאירע מבעוד יום ולא בלילה, ולאחר שמלו ישראל, מיד נמנו ושחטו את קרבנם בעוד יום, כשהם מולים ומנויים. ולפי זה יישב גם את הקושי מהא דאין מלין בלילה, שנידון באריכות בדבריו שם. אך לכאורה גם בהסבר זה יש קושי, שכן לפי פשט המדרש הם אכלו מפסחו של משה וכנ"ל, ופסחו של משה בכל מקרה כבר נשחט בשעה שהריחוהו, ועליו לא היה ניתן להימנות, דאין נמנים אלא עד השחיטה, כך שלכאורה אין די בכך שלא הסתיים היום.⁵³

(ז) בספר פרדס יוסף (שמות פרק יב הערה מד ד"ה והר"ש) כתב ליישב את דברי המדרש לפי שיטת המיוחס לר"ש הנ"ל. אך מלבד מה שהתבאר ששיטה זו יחידאית ומוקשה, יש להוסיף שלפי פירושו יוצא שישראל לא יצאו ידי חובת פסח ולא קיימו את אשר נצטוו, ורק אכלו אכילת קדשים בעלמא. ומלבד מה

53. יעוין עוד בילקוט יוסף (סי' שלא הערה יג ד"ה ולכאורה) בביאור דברי המדרש, ואכמ"ל.

פסח לה' | סימן ז
הצטרפות לחבורת קרבן פסח לאחר שחיטתו

שאינן הדבר מתיישב על הלב, הוא גם מוקשה ממה שנאמר בתורה (שמות יב, ג):
'ויעשו כל בני ישראל כאשר צוה ה' את משה ואת אהרן כן עשו'.

קשיים נוספים בדברי המדרש

אמנם, נראה שישנם קשיים נוספים בדברי המדרש. ראשית, מפשט הפסוקים
(שמות יב, מג-נ) נראה שבני ישראל קיימו את מצוות המילה כהלכתה:
ויאמר ה' אל משה ואהרן זאת חקת הפסח כל בן נכר לא יאכל בו. וכל עבד איש
מקנת כסף ומלתה אתו אז יאכל בו. [...] ויעשו כל בני ישראל כאשר צוה ה' את
משה ואת אהרן כן עשו.

לכאורה קשה ליישב את פשט הפסוקים עם האמור במדרש ש'הרבה מהן' או
'כל ישראל' לא קיבלו עליהם למול.

שנית, לכאורה קשה מאוד לומר על ישראל קדושים, שלא מלו עצמם למרות
ציווי משה. והרי ממש באותם הימים נהגו ישראל במסירות נפש בקחתם את
כבשי הפסח שהמצרים עשאו לאלהיהם, כמבואר במכילתא (בא, מסכתא
דפסחא ה ד"ה והיה). ובאותם הימים ראו בני ישראל ניסים פלאיים במכות
מצרים. ורבים מתו במכת חושך, ורק מיעוט נשארו (שם, יב ד"ה והיה).

שלישית, קשה לקבל את דברי המדרש כפשטם, לפיהם כל ישראל או הרבה
מישראל אכלו מקרבן אחד של משה. והרי אין בפסח יותר מכמה מאות בודדות
של כזית לכל היותר.

מלבד זאת, במדרש עצמו לעיל מינה מובאת דעה נוספת שלפיה כן מלו
במצרים כהלכה וברצון:

כיון שראו ישראל שפסל לערלים לאכול בפסח, עמדו כל ישראל לשעה קלה ומלו
כל עבדיהם ובניהם, וכל מי שיצא עמהם, שנאמר: 'וילכו ויעשו בני ישראל'.
משל למלך שעשה משתה לאוהביו אמר המלך אם אין סימנטרי על כל המסובין
אל יכנס אחד מהם לכאן, כך האלהים עשה משתה להם צלי אש על מצות
ומרוצים מפני שגאלן מן הצרה; אמר להם: אם אין חותמו של אברהם

רלח

פסח לה' | סימן ז
הצטרפות לחבורת קרבן פסח לאחר שחיטתו

בבשרכם, לא תטעמו ממנו. מיד כל הנולד במצרים נמולו לשעה קלה. עליהם נאמר: 'אספו לי חסידי כורתי בריתי עלי זבח'.

לאור כל זאת, צריך עיון מהו המשקל ההלכתי שיש לתת לדברי המדרש הללו, והאם יש צורך למשכן נפשנו ליישב את המדרש עם ההלכה. ומצאנו במקומות אחרים שמדרש מביע רעיון מסוים שאינו בהכרח מתאים להלכה הפסוקה בידינו, ונראה שעל כגון דא נאמרו דברי הירושלמי (חגיגה א, ח):
אין מורין לא מן ההלכות ולא מן האגדות ולא מן התוספות, אלא מן התלמוד.

והנודע ביהודה (תניינא, יו"ד קסא ד"ה ומה שרצה) כתב:
המדרשים והאגדות, עיקר כוונתם על המוסר ועל הרמזים ועל המשלים שבהם, והכל עיקר הדת, אבל אין עיקר כוונתם על פסקי הלכות. לכן אין למדים מהם לפסק הלכה כלל.

ואף החולקים על הנודע ביהודה מודים שבמקרה שדברי המדרשים אינם עולים בקנה אחד עם דברי הגמרא, אין למדים מהם הלכה כלל (יעוין יד מלאכי כללי התלמוד כלל עב, עין זוכר מערכת א' אות מב, שד"ח מערכת א' כללים אותיות צה-צז [ח"א דף יט ע"א-עב], אות קנ [שם דף כד ע"ג] ובחלק פאת השדה אות ל"ט [שם דף קז ע"א-ע"ב], חדות יעקב אה"ע סי' מג ד"ה ובר מן דין).

סיכום ומסקנות

עשיית הפסח כוללת הימנות על קרבן מסוים מבעוד מועד, לפני שחיטתו. הימנות זו מעכבת ואינה ניתנת להשלמה בדיעבד. לאור זאת, התקשו ראשונים ואחרונים מהלשון 'כל דצריך ייתי ויפסח' שיכולה להתפרש כהזמנת אנשים שלא נמנו על הפסח לבוא ולאכול ממנו. ביישוב קושי זה נאמרו שבע דרכים:

(א) ר' בנימין בר' אברהם הרופא: בזמן הבית נאמרה ההזמנה מבעוד מועד, לפני השחיטה, כשעוד אפשר היה להימנות. (ב) ר' יצחק אלאחדב: אין הכוונה לאכילה מהקרבן, אלא לכלל צרכי החג. וכעין זה כתב השל"ה, שנוסח 'ייתי ויפסח' תוקן לאחר החורבן, ובהכרח שלא התייחס לקרבן ממשי. (ג) הרי"ד

רלט

פסח לה' | סימן ז
הצטרפות לחבורת קרבן פסח לאחר שחיטתו

בפירושו להגדה: אכן אין לגרוס את המילים 'ייתי ויפסח'. לכאורה יש קושי בהסבר זה, שכן נוסח ייתי ויפסח מובא כמעט בכל עדי הנוסח והראשונים, ונאמר בכל בתי ישראל בליל הסדר. (ד) תניא רבתי ומטה משה: 'יפסח' פירושו ידלג, ולא יאכל קרבן פסח. (ה) צפנת פענח: ההזמנה לאחר שחיטה מתייחסת לגידין הרכין שאין נמנים עליהם. לכאורה קשה על כך, שפשטות ההזמנה אינה מכוונת לגידים, ושבפשטות אין יוצאים ידי חובה באכילת גידים. (ו) הגדה שלמה: יש תקנת בית דין המחייבת אדם לצרף חברים חדשים לחבורתו אף בעל כרחו, ואם הם נצרכים אז אף בתורת צדקה ומבלי לקבל תמורה, ולכן התקיים מינוי עוד לפני השחיטה, וכעת בהתחלת הסעודה מתברר על מי חל המינוי. כעין זה עולה מדברי החזון יחזקאל, ומדברי החיד"א בשם הרי"ד בנימוקיו על התורה. בפירוש זה יש כמה קשיים, ובעיקר הקושי מהעדר תקנה זו מדברי חז"ל, והקושי מכך שלהלכה נקטינן שאין ברירה בדאורייתא, ושאר התנאת לב בית דין אינה מועילה לכך. (ז) שלום יעקב: לכמה ראשונים מותר לאדם שלא נמנה על הפסח לאכול ממנו. לפי המתבאר, מלבד המיוחס לר"ש לא מצאנו מקור בראשונים לשיטה זו, וגם בדעת מיוחס לר"ש עצמו הדבר אינו מוכרע. ומלבד זאת, ייתכן שדברי המיוחס לר"ש נבעו מהצורך ליישב גרסה משובשת.

מתיאור פסח מצרים שבמדרש רבה, יש מקום להבין שהפסח נאכל על ידי אנשים שלא נמנו עליו מראש. אולם בדברי המדרש ישנם כמה קשיים, וכבר עמדו עליהם האחרונים, ויש דחקים בכל ההסברים שהוצעו למדרש. ולכן נראה שקשה להסתמך על מדרש זה להלכה בנידון דידן.

לאור זאת, נראה שלהלכה יש להגדיר במדויק מיהם המנויים על הקרבן קודם לשחיטתו, ואף את הנזקקים יש להמנות על חבורה מוגדרת עוד לפני השחיטה. וחובה זו חלה בין על ראשי החבורות ובין על הנזקקים עצמם. ומה טוב ומה נעים לארגן מבעוד מועד פתרונות מסודרים וברורים לכל הנזקקים, באופן שידעו עוד לפני השחיטה באיזו חבורה הם מנויים, ומתי והיכן יסבו לאכול מן הפסח, כבני חורין ולא כדלים וכרשים המתדפקים על הדלתות באישון ליל. בכך גם תתקיים כדבעי מצוות השמחה במועד, שכוללת עזרה לנזקקים (רמב"ם ה' יו"ט ו, יח), ויותר ממה שבעל הבית עושה עם העני, העני עושה עם בעל הבית (ויקרא רבה לד, ח) – כלל גדול ואף ניכר הוא, ששמחת

פסח להי' | סימן ז
הצטרפות לחבורת קרבן פסח לאחר שחיטתו

הנתינה מרובה משמחת הקבלה; לפיכך, ככל שהנתינה מסודרת ויעילה יותר, כך השמחה שנגרמת ממנה למקבל, ויותר מכך לנותן, היא מרובה יותר.

בכך גם יתקיימו דברי דברי הרמב"ם (מורה הנבוכים ג, מו): 'והוא אינו נאכל אלא למנויו, כדי להדגיש שירכשו אותו, ולא יסמוך אף אחד על קרוב שלו או ידי שלו או על מי שיזדמן לו במקרה, ולכן לא ידאג לו מתחילת זמנו'.